

DISTRICTUS WALACHORUM

CERCURILE ROMÂNEȘTI BĂNĂȚENE.

CELE DIN TIMIȘ RECONSTRUITE PENTRU PRIMA OARĂ

DE

IULIU VUIA

PROFESOR.

TIMIȘOARA 1930

EDITURA „ANALELE BANATULUI”

TIPOGRAFIA „UNION.”

IULIU VUIA
PROFESOR

DISTRICTUS
WALACHORUM
CERCURILE ROMÂNEȘTI
BĂNĂȚENE

BCU Cluj / Central University Library Cluj

INST. DE ARTE GRAFICE „UNION“
TIMISOARA
1929

DISTRICTUS WALACHORUM

CERCURILE ROMÂNEȘTI BĂNĂȚENE

Influența covârșitoare a Romanilor începe cu înfrângerea lui Decebal și ocuparea oficială a Daciei, consfințind astfel o stare de lucruri ce-și avea rădăcini în expansiunea neoficială comercial-economică, ce se practica cu mult înainte.

Această nevoie de expansiune și nevoia procurării unui hinterland coastei dalmatine și deci și peninsulei, provoacă nevoia clarificării situației în Orient, în consecință subjugarea politică a Daciei — ce nu voia să-și aplece grumazul.

Pentru aceasta Traian pleacă la 101 n. Chr. cu armată în contra Daciei.

El își așiază o parte a oastei la Lederata (Rama de azi) peste Dunăre, iar alta la Tserna. În apropiere de Tibiscum de mai târziu s'a concentrat armata spre a ataca Sarmisegetuza. Vis-a-vis de *Ogradina* se află Tabla lui Traian în amintirea drumului militar, săpat în stâncă pe țărmul drept al Dunării; drum care s'a început sub împăratul Tiberiu și s'a isprăvit sub împăratul Traian.

Dacă vom întregi inscripția tipărită în „Catarectele Dunării” de Bolesny, pagina 56, cu cea a lui Dr. Iuliu Jung de pe pagina 14 a Amintirilor sale, vom avea următoarea inscripție :

Imp. Caesar. Divi. Nervae F.
Nerva Traianus. Aug. Germ.
Pontif Maximus. Tib. Pot. IIII.
Pater Patriae Cos. IIII.
Montibus excisis.
Anconibus sublatis.
Viam refecit.

Soldații Romani au călcat deja la 101 teritoriul dela Orșova. Primul război se încheie la 103, cu înfrângerea Dacilor la Tapae, când Decebal a fost constrâns a se obliga :

1. A reda proprietățile lasigilor cari locuiesc pe câmpia între Dunăre și munții Transilvaniei.
2. A întări cetățile lor.
3. A introduce asentarea forțată pe teritoriul roman.

Deoarece însă Decebal nu a respectat aceste obligamente, s'a ajuns la al doilea războiu cu Dacii, când s'a legat țărmlul drept cu cel stâng al Dunării prin mărețul pod de peste Dunăre, pe care a trecut armata romană spre capitala Daciei, Sarmisegetuza, care a fost ocupată de Traian la 107.

În onoarea acestei victorii s'a întemeiat în Moesia un oraș, iar în Roma serbările cu jocurile Gladiatorilor au durat 123 zile, sângărând peste 11000 de animale la Arene.

Pentru eternizarea acestei victorii s'a ridicat la Roma columna lui Traian de 117,4 picioare, 192 trepți de marmură duceau în vârful columnei, pe care odinioară era statua lui Traian.

În locul acestuia a pus Papa Sixtus al V (1584—1590) statuia apostolului Petru.

Spre a popula locurile pustiite ale Daciei, a colonizat Traian oameni din diferite țări ale imperiului roman.

Iată ce zice Eutropius: Traianus victa Dacia ex toto orbe romano infinitas eo copias hominum transtulerat ad agros et urbes colendas Dacia enim diuturno bello Decebali viris erat exhaesta.

Imperiul roman avea atunci țări în Asia și Africa. Nu toți coloniștii erau și din alte țări. Aurarii erau din Dalmația. Mulți au venit din Rhätia Noricum, și din Gallia; din contră puțini din Apulia și Lucania, cari țări erau puțin populate pe acel timp.

Romanii au exploatat minele de aur dela Ampelum, Alburnus. Zlatná, Roșia și Abrud, precum și ocele de sare cunoscute încă pe timpul Dacilor.

Ca dovadă a exploatării metalelor pe timpul Romanilor servește faptul, că în provincia Illyricum era în funcție și un Comes — metalli.

Dovadă a colonizării părții mijlocii și vestice a Transilvaniei este faptul aflării peste 1000 de inscripții romane în Dacia, precum și aflarea de table de ceară, cari serveau Romanilor pentru notițe particulare.

Sarmisegetuza a fost prefăcută în colonia Ulpia Traiană și era metropolă, adevărată reședința administratorului imperial.

După George Borit, Ulpia Traiană avea o estenziune, de $\frac{3}{4}$ Stunden și se întindea dela Grădiște până la comuna Ohaba, Clopotiva și Suseseni, de altă parte până la comunele Brezova, Pesteana și Ostrov. Acest teritor era udat nu numai de pârăul Riușor, ci și de pârăul Bresebia și avea 100.000 locuitori, cari aveau apaducte

Urmele anfiteatrului se văd și în zilele noastre. Pe o colină lângă Grădiște s'a ridicat Castrul pe o estenziune de 1200 stânjeni vienezi, Poporul și acum îi este locului: Cetate.

Comuna *Grădiște* este zidită înspre o vale, fiind construită din ruinele acestui castru.

Coloniștii romani ajung din ce în ce în pericol mai mare în Dacia. Acest pericol se repetă din nou sub Goți pânăce împăratul Aurelian la 275 înainte de Christos predă provincia Daciei, Goților.

Un potop năvalnic a năpădit asupra Daciei. Poporul cu care

am avut contact mai de seamă a fost slavii. Ei erau împărțiți în seminții, singuraticele lor cercuri se numiau Jupă, în fruntea cărea era Jupânul; iar în chestii militare superiorul era voevodul. Astfel prin această organizație slavă dispărea provincia Daciei.

Dela căderea Avarilor până la venirea Ungurilor avem o perioadă pașnică.

În acest interval s'au organizat sub suzeranitatea Bulgarilor mai multe cnezate și voievodate române și slave.

Astfel erau cnezatele lui Ioan și Farcaș în *Terra Zwerino* (Banatul și Oltenia), Milutin voevod la Mehadia.¹⁾ Raia și Stoica voevozi ai Caransebeșului. *Opidi Valachorum*.

Anonimul notar alui Bela al IV. ne spune că la venirea maghiarilor noi avem organizații politice ș. a. în Banat aveam domn pe Vlad.

Istoricul Laurean²⁾ dovedește că între Mureș, Tisa, Dunăre și munții Transilvaniei era o țară sub conducerea principelui Claudius sau Gladius.

Acest principe a fost învins de Arpad, căzând țara sub hegemonia Ungurilor.

Istoricul Constantin Iosif Jiricek ne spune în scrierea sa³⁾ „dincolo de Dunăre pare a fi fost înaintea Ungurilor, Români”.

Istoricul Franț Krones scrie: „În Transilvania au aflat Ungurii restul fără nume al Daco-Românilor precum și popoare slave, pe cari valurile mării migrațiunii a popoarelor i-a aruncat aici”.

Regiunea dintre Caransebeș și Orșova constituia o parte din Banatul Severinului.

Primul Ban al Severinului îl aflăm în anul 1233.

La 1247 donează Bela al IV. întreaga Cumanie Cavalerilor Ioaniți.

La 1260 au năvălit Bulgarii în Banatul Severinului, dar au fost bătuti de magistrul Laurențiu.

Istoricul Dr. Krones Franț scrie despre Severinul Banatului: „Die sogennante kleine Walachai bis zur Aluta mit dem Vororte Szörény-Turn-Severin bildete im Zusammenhange mit dem ungarischen Gebiete um Krassó, Lugos und Karansebes seit 1902 bis das 16. Jahrhundert das Severiner oder Szörényer Banat.

In diesem Banat verschwand in 1464 das Krassoer Komitat und der heutige ungarische Nordtheil des Severiner Banates, erscheint dann als Lugoser und Karansebeser Banat seit 1527 beläufig, während der Südtheil jenseits Orsova verloren ging.

In den Tagen der Trennung Siebenbürgens von Ungarn hielten die Fürsten des ersteren Gebietes dieses Gebirgs Grenzland zwischen der Donau bei Orsova und der Maros fest bis es anno 1658 der letzte Ban von Lugos und Karansebes den Türken abrat”.

Pactul încheiat la 1247 între Bela IV. și între Rembrand,

¹⁾ *Pesty Frigyes*: A Szörény Bánság III. 38.

²⁾ Tantem criticum in originem, derivationem et formam linguae romanae și istoria românilor pag. 19.

³⁾ *C. Jiricek*: Istoria Bulgarilor pag. 167.

marele magistrul al Ioaniților, arată, că pe teritoriul Severinului au fost mai multe țărișoare cu autonomie.

De altăparte îndatorirea Românilor de a face servicii militare este o dovadă, că pe atunci Românii de aici erau organizați militărește, după cum ne spune și N. Denșușian : „volumus quod memorati Olahi ad defensionem terae et ad injurias propulsandas seu viciscendas, quae ab extrancis, nostrae ditioni non subiectis, inferentur iam dictis fratribus (domus hospitalia Jerosolymitani) cum apparatu suo bellico assistere. 1)

Aceste districte se administrau și judeceau, după cum ne confirmă o seamă de documente, cari datează începând cu anul 1376, după legea veche, aprobată, a districtelor românești „justa antiquem et aprobatem legem districtum valahicalium universorum”.

Românii celor 8 districte s'au bucurat încă de pe timpul lui Sigismund (1385—1437) de cele mai largi drepturi. Aceste drepturi au fost întărite de Ladislau al II. (1445—1457) prin diploma sa din 29 August 1457.

Acea diplomă zice : „Că regele voind să-și arate mulțămita sa către Românii locuitori pe marginea regatului pentru scutirea și apărarea vadurilor Dunării în contra deselor incursiuni ale Turcilor”, „pentru credința, serviciile și meritele Românilor bănațeni”, întărește toate drepturile de cari s'au bucurat sub predecesorii săi, „decretând, că în cele 8 districte să nu fie iertat nimănu, nici regescii Maiestăți a despărți satele și moșiile unele de altele, nici a dona cuiva, decât numai acelora cari se vor recunoaște de binemeritați prin zișii români”, apoi „că nimeni nu-i va judeca afară de comitele lor, dela care se va putea apela la judele curiei și de aici la Maiestatea Sa”. 2)

Aceste cercuri au organizate în județe comunale și cercuale, în fruntea cărora erau cnezii și obercnezii cari erau subordonați comiților, sau prefecților districtuali având ca curte apelativă judecătoria curiei de unde trecea recursul la Maiestate.

În cele militare, conducerea supremă o aveau prefecții Timișorii.

La început erau numai 7 districte românești.

Conform diplomei regelui Ladislau V. la cele 7 districte s'a mai alăturat și districtul Komjath și astfel numărul lor s'a ridicat la 8.

În a doua jumătate a secolului al 16 districtul Caransebeșului a înghițit districtul Komjath ; căci după un document din 1484, Daszest, Nagypatak s'au Valea-mare și Remetea în districtul Caransebeș și în partenensis possessionis Komjath, erau situate.

Această diplomă a fost aprobată și de Izabella văduva principelui Transilvaniei Ioan Zapolya în 1551 dând în acelaș timp universități Lugoșului insigniile nobilitare.

De asemenea au aprobat aceste drepturi și principii Gavril Báthory la 1609 și Gheorghe Rákóczy la 1654.

În caz de război în părțile răsăritene cnezii nobili erau obligați a da regelui un lanceri.

1) N. Denșușian : Revoluțiunea lui Horia pag. 34.

2) Tincu Velia : Istoria politică națională a bisericii pag. 251—253.

Mai aveau obligația de a da Banului o dare în bani.

Banul Severinului se plânde la 1454 scaunului de judecată a Sebeșului, că familia Măciș nu voiește a plăti darea. Familia Măciș a dovedit că mulți membri ai familiei fiindcă sau luptat vitejește sub cetatea Gorebaș, au fost absolvați de rege de a mai plăti darea cnezilor, ci numai la Rosalii au să plătească Banului un vițel gras, 3 sălbătăcimi, 3 găini; la Crăcium o friptură, de Paști 12 ouă și trei pui. Banul a recunoscut aceste drepturi și nu a mai supărat familia Măciș. Din acestea rezultă că și cnezii nobili au fost obligați să plătească un fel de dare.

Cercurile aparțineau când județului Severin, când aparțineau Banatului Severinului, ori unui căpitan al cetății.

Sunt cazuri când cercurile singure au avut rolul de județe.

Numirea de districtus devine statornică numai mai târziu. Se mai numesc și comitatus. Astfel la 1390 se vorbește de Comitatul Sebeș, Jugoș și Mihald (Mehadia).

După o sută de ani la 1489, de nou se numiau Comitatus. Pela 1419 cercurile se mai numiau și provincii.

Cercurile Caran și Sebeș, când erau despărțite, când împreunate.

De pildă la 1412 se vorbește într'o diplomă de cercul Caransebes; la 1419 de nou sunt despărțite. De regulă se numia Districtus Caransebes în comitatul Timiș.

În ce privește justiția au funcționat diferiți factori.

Pe timpul dominațiunii Banului Severinului a judecat Banul Severinului.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

La 1390 Banul Severinului a ținut cercetare în cauza proprietății familiei Dionisie Tămășel.

Banul a judecat și în cauza cnezului Bogdan de Mătnic la 1391.

La 1404 cetatea Carașului sta la dispoziția Comitelui jud. Timiș. Acesta a încredințat cu cercetarea în contra căpitanului cetății Caraș pe vicecomitele Carașului. La 1419 cercurile Sebeș, Lugoș, Caran și Comiat au avut împreună zile de judecată sub președinția lui Sigismund Losonczy, căpitanul cetăților Orșova, Mehădia, Șebes Zidovin. Subiectul judecății a fost procesul dintre familia de Mătnic și orașul Caran. Din documente reiese, că cercetarea acestui proces au condus-o Banii Ioan Trentul și Nicolae Perini.

Cercul Mehădia judeca la 1428 și încă sub președinția regelui.

Când s'a înființat la 1430 demnitatea de Ban al Severinului, Banul dispunea și în causele cercului Almăș.

Tot Banul, la ordinul regelui, a dispus și în cauza cercului Sebeș (1433).

La 1435 regele Sigismund a zălogit lui Ioan Huniade cercul și orașul Comiat.

Organizarea cercurilor se deosebia de a județelor, căci pecând județele le constituia numai nobilimea, pe atunci cercurile le constituia nobilimea și cnezii.

La 1440 cercul Sebeșului estrada deja în numele său scrisoare

de adevărință, el s'a apropiat mult de organizația județeană, căci în numele cercului vorbea nobilimea.

Un document dela 1448 amintește, că nobilii din cercul Sebeșului aveau scaun de judecată în Sebeș. *Sedes nostra iudiciara.*

Prima amintire de judecătoria cercurilor se face la 1452 când se amintește prima oară sediul celor 7 cercuri românești *Septem sedes.*

Cercul Caransebeș, a cărui sediu era Sebeșul, deja din 1452 era sediul celor 8 cercuri românești.

În 1456 dă deja diplome în numele cnezilor și nobililor.

Nobilii și cnezii acestor cercuri și-au asigurat drepturi deosebite, cărora le-a lipsit numai recunoașterea prea înaltă; ceiace a și urmat prin diploma lui Ladislau V. dela 29 August 1457.

În această diplomă regele, la cererea lui Mihai Deci și Ștefan fiul lui Sisman de Buziaș, întărește drepturile nobililor, cnezilor și a Românilor din 8 cercuri.

1. În cele 8 cercuri nimeni și nici când nu va dona sate sau pământuri, cu excepția acelora, cari și-au câștigat merite prin serviciile lor.

2. Din cele 8 cercuri nimeni nu va putea dona sau despărți unul de altul, ci le va ține împreună; totodată cercul Comiat, care a fost zălogit lui Ioan Huniade, îl va reîncorpora la cele 7 cercuri, având a-se bucura de aceleaș drepturi ca și celelalte cercuri. Prin aceasta se va spori la 8 numărul cercurilor.

3. Asupra Românilor, nobilor și cnezilor nu poate judeca nimeni, decât Comite lor și la cas că nu sunt mulțumiți cu judecata făcută de el, pot apela la judele țării și chiar la rege.

Numirea de „universitas nobilium” denotă o autonomie proprie, îndeosebi acelor 8 districte, în interiorul cărora se mai aflau și teritoriile comitatense.

Organizația constituțională s'a deosebit mult de aceia a județelor din țară. Pe lângă ban erau instituiți 2 castelani (vicecomiți, pârcălabi, vicespani), în fruntea districtelor a stat un pretor (jude nobilium, salgăbirău) un notar și asesori ai scaunului județean dela care apelațiunile se înaintau la tabla banului și de aci la principele Ardealului.

4. Prefecții și subprefecții, din prilejul încasării pedepselor și a executării sentințelor, nu pot sechestra caii de vânat, pușca și în genere execuțiile nu se pot efectui decât în prezența unui pretor.

5. Nobilii români intră în numărul adevăraților nobili ai țării, cnezii se absolvă de solvirea oricărei dări, fie cătră rege, fie cătră altcineva.

6. Nimeni nu poate să-i dețină nici pe ei, nici averile lor și dacă cineva are vre-o acuză în contra nobililor, a cnezilor sau particularilor; în cazul prim să reclame ișpanilor, iar în celelalte cazuri înaintea nobililor români, apoi poate protesta la judele țării și la rege.

Averile zălogite nu se puteau înstrăina sau hipoteca. Neamurile și vecinii aveau preferință la cumpărare și fără oferirea lor de a cum-păra, nu se putea vinde imobile.

Această diplomă a dat-o Ladislau V la rugarea „universorum

nobilium et keneziorum nec non aliorum valachorum" voind să-i recompenseze pe Români pentru apărarea văii Dunării. Din aceste drepturi reiese unitatea cercurilor și indivisibilitatea lor.

Dintre toate cercurile cercul Caransebeș are pretor dela 1478, pe care îl numește *Crainic*.

În secolul al XVI s'a întemeiat un nou județ, județul Caransebeș.

Mai târziu după pustiirea Banului Severinului, a primit numele de județul Severinului.

Cnezii celor 8 cercuri, ca cnezi ai regelui s'au bucurat de o libertate mai mare împărțind cnezatul cu alții fără nici o greutate. Astfel unele familii au sporit proprietatea câștigând și alte cnezate. Astfel a câștigat familia de Mâtnic la 1412 jumătate din proprietatea cnezilor din Gyejii.

Donațiunile se făceau după o normă particulară și erau împreunate cu nobilitatea afară de donțiunile kinezilor, cari se învoiau dela tată la fiu și constau din câte două sesiuni supuse unor impozite în bani.

Justiția era altcum organizată ca în celelalte părți ale țării, în cari erau 4 pretori, cari judecau sub președenția prefectului sau a sub-prefectului. În cercurile românești nu erau pretori; în locul acestora erau patru bărbați de încredere sau juzi nobili judices nobilium, cari judecau și sigilau documente cu sigilul propriu.

Contra deciziei acestor juzi aveau drept de apelat către Ban, către principele Ardealului, ori către Judex Curiae.

Un fel de jurisdicțiune exercitau și Castellanii, cari aveau chiar și titlu de voievozi.

Expresiunea de „*jure valachicae*“, „*justa ritum valachicae*“, obvine foarte des în documente. Astfel într'un document al Banului de Severin: Iacob de Gârliște și Petru Tharnok.

Aici se aplica exclusiv legea românească și judecățile se făceau după normele acesteia (*juxta antiquam et approbatam legem districtum valachicalium universorum*.)

În procedura judiciară modul principal de dovadă a fost jurământul, dacă acuzatul cu alți 10—11 oameni jurau că după conștiința lor acuza e neîntemeiată, acuzatul era eliberat.

Pretori cercuali aflăm numai dela 1451.

Cercurile judecau când împreună, când deosebit.

Scaunul de judecată al Sebeșului devine scaun de judecată de primul rang începând din suta a 15-a; astfel că a devenit adevăratul centru și a celorlalte cercuri. În adunările cercurilor prezida sau Banul Severinului, sau căpitaniii singuratici ai cetăților.

A obvenit însă cazul, că însuș regele a prezidat adunările cercurale și a judecat.

Astfel la 1428 regele Sigismund a ținut adunări în cercul Mehadia.

S'a întâmplat, că și după ce Caransebeșul a devenit centrul celor 7 cercuri, unele cercuri au ținut adunări speciale sub președenția Căpitaniilor cetății, dupăcum a obvenit la Zidevini.

Procedura judecătorească avea anumite formalități cari mai târziu s'au numit *ritus Valahic*...

Că incepe consistă acest deosebit ritus e greu de precizat. Erau unele proceduri cari se deosebeau de cele din județe. De pildă în cauza proprietăților zălogite a trebuit ca în trei ședințe să fie avizați toți proprietarii vecini interesați, spre ași valida dreptul asupra acelei proprietăți și numai după ce provocarea a treia a rămas fără nici un rezultat s'a putut da ca zălog o parte a proprietății unui alt vecin.

O datină deosebită era în aceste cercuri că în ședințele de judecată luau parte, pe lângă nobili și cnezii nenobili. O abatere dela datinile țării era în aceste cercuri, că asupra nobililor putea judeca și căpitanii cetăților.

Servirea dreptății își avea originalitatea ei specifică.

Când a decurs la 1439 procesul de necredință în contra următorilor lui Ladislau Bizere, la mandatul prefecților din Timiș Ioan Marczali și Ladislau Hagymási de Beregsău, toți nobilii și cnezii cercului Sebeș au fasonat în favorul credinței lui Ladislau de Bizere, trebuind să pună mâna pe sfinții dela altarul bisericii din Caransebeș.

Ladul Bizeria s'a distins mult în războaiele cu Turcii, în deosebi în luptele crâncene dela Golubatz. Aici s'au distins împreună cu el și rudele sale Ladislau Bizerea cu fiul său Nicolae și Petru viteazul, Bizerea cu fiul său Iacob, încât regele Sigismund i-a dat la 1429 un intravilan, care era situat în Caransebeș vis-a-vis de claustru.

Timp îndelungat nu s'a mai auzit despre Ladul Bizerea și despre fiul său Nicolae Bizerea a ajuns ca soldat la curtea împărătească.

După moartea lui Ladislau, Nicolae s'a dus la 1433 la rege și l-a acusat pe Ladul, că împreună cu fiul său s'a dus în Muntenia și s'a asociat cu Dan în contra regelui, cere deci, ca regele să-i deie lui și fratelui său Lațicu proprietățile necredinciosului Ladu și anume: Bizeria, Calova, Verciorova, Szabadfalu, Rampna, Melt, Slatina, Glimboca, Mihalt, Valea Lațcan Dăniliești, Apadia și Ohabița.

La îndrumarea regelui, Banul Severinului Nicolae Redviț a dat la 29 Noemvrie și 6 Decemvrie 1433 acele proprietăți lui Nicolae și Lațicu Bizerea.

Protestând însă la 1438 Românul Bizerea, fiul lui Ladu în contra acușățiunii de infidelitate, după o cercetare făcută de nobili și nenobili și după depunerea unui jurământ solemn, R. Bizerea reprimește proprietățile prin un decret al guvernorului Ioan Huniade.

Nicolae Bizerea răscolește din nou cauza necredinței lui Ladul Bizerea și a fiului său Ladislau în dieta dela 1447 din Budapesta, unde pierde procesul.

Faptul că Ladul n'a protestat în contra introducerii în posesiune alui Nicolae Bizerea, dovedește că ei erau atunci în Muntenia; căci abia după 5 ani începe a-și revindeca dreptul.

Procesul a luat sfârșit căci Nicelae Bizerea în urma întrevierii mai multor fruntași de seamă și cu deosebire a lui Ioan Corvin, a cedat urmașilor lui Ladul proprietățile avute.

PROCEDURA JUZILOR CERCUALI

Prin secolul al 15 diplomele de judecată le făcea însuși Banul și vicebanul iar nu publicul din cerc.

Judecata se făcea numai în anumite zile ale săptămânii. În cercul Sebeșului era zi de judecată Joia, când se întruniau la început nobilii, nenobilii și cnezii; mai târziu numai nemeșii, iar din jumătatea a doua a secolului al 15-lea numai autoritatea centrală a cercului.

Banii, vicebanii și administratorii de plasă judecau și aduceau sentință.

Din jumătatea a doua a secolului 15-lea era numai un administrator de plasă, care se chema *crainic*.

Cazurile de acuză se aduceau la cunoștința autorităților, ambele părți erau citate înaintea scaunului judecătii unde se ținea cercetarea. Rolul organelor justițiare se reducea numai la cercetarea și la dovedirea acuzei ridicate; decisiunea, pedepsirea, o aducea comitele Timișului, sau Banul Severinului. Până în prima jumătate a secolului al 15-lea, suprema instanță a fost Banul Timișului. Spre sud în cercurile Mihald și Almaș, banul era suprema autoritate administrativă. Astfel, în secolul al 15-lea putem spune, că partea sudică a județului Caraș-Severin, unde erau cercurile Mihald și Almaș, precum și cetățile dela Dunărea de jos, aparțineau Banului Severinului.

În jumătatea a doua a secolului al 15, când cercul Sebeș a devenit centrul cercurilor și când Turcii se apropiau tot mai mult, hotarele Banului se restrângeau.

DREPTURILE BANILOR ÎN CERCURI

Banii aveau mare influință în cerc, ei aveau și dreptul de donațiune. Astfel Banul Severinului Stefan Loșonczy donează la 18 Iuliu 1389 fiilor lui Dionisie Temeșel, lui Halmaği, Christof și Mihaiu, comuna regească Potoc din cercul Mihald.

Această donațiune este întărită mai târziu și de regele Sigismund.

În acele vremi Căpitanii cetăților se bucurau de dreptul de donațiune.

La 25 Iulie 1420 Sigismund Loșonczy căpitanul Severinului, al Orșovei, Mehadiei, Sebeșului și a Jidoviniului donează lui Bogdan, fiul lui Nicolae, pentru meritele câștigate sub cetatea Severinului, dreptul de cnez al comunelor Magyarfalva, Rachita și Stremtura.

Prin urmare în cercul Comiat dreptul de donațiune în acele vremi îl avea Banul și respective Căpitanul Severinului, care lucra în numele său.

Cumcă în cercul Almas a dispus Banul Severinului dovedește scrisoarea lui Nicolae Revicz măestrul ordinului cavalerilor germani și

Banul Severinului dela 18 Iulie 1430, prin care provoacă pe Emeric Himfy de Remetea, ca să redeie lui Dionisie locuitorului din Almas 33 oi pe cari le-a luat dela el în mod nedrept.

În procesul dela 1439 a lui Ladul Bizerea au judecat comiții Timișului în cauzele cercului Sebeș. Dar deja dela 1454 începând în fruntea cercurilor stau Bani Severinului și de atunci cărțile de judecată erau făcute de Bani sau de Vicebani.

Pela finea Domniei regelui Matia, când Conții Timișului erau în acelaș timp și Căpitani Banatului, aceștia și-au estins puterea și asupra cercurilor. Pavel Chinez, în calitate de Conte de Timiș și Căpitan al Banatului, a dispus în cauzele cercului Sebeș.

DĂRILE, OFICIANȚII DE DARE, VĂMILE

Prima preocupare economică a locuitorilor era să rărească pădurile și să câștige cât mai mult teren de muncă.

Pădurile ca proprietate regală erau administrate de căpitani cetățîilor, cari se reprezentau prin anumiți șpani, cum de pildă au fost și în cercul cetățîii Zidovini.

Din o diplomă a lui Iacob Szentmiklősi Pongrácz (1454) căpitanul Zidovinului și a cetățîii Somlyó (Semlac) știm că postul de șpan pădurăresc era ereditar.

Copiii lui Iacob Pongrácz : Sugar, Mihaiu și Ștefan au fost reintăriți în această funcțiune, declarând, că precum părinții și strămoșii lor astfel și ei rămân în aceea funcțiune. Pădurile le arendau pentru ghindă. Astfel la 1437 s'a arendaț pădurile cari aparțineau cetățîii Sant Ladislau.

Cnezii cercurilor, ba chiar și cnezii nobili au plătit dare, care s'a incasat din partea Banului. Cnezii nobili puteau fi scutiți de sub obligația de a plăti dare, numai prin decret regal. Ioan Huniade încă s'a bucurat de ar fi scutit de dare.

Pentru administrarea dării și a vămilor a fost un oficiu deosebit la Lugoj.

În decursul sutei a 15-a cunoaștem multe oficii de dare ; aceasta au absolvat de vamă sate întregi sau cercuri și familii nobile. Causa acestor scutiri a fost pustiirea acestor teritorii în decursul războaielor cu Turcii.

Regele Sigismund prin decretul dela 24 August 1428 oprește pe Lugojeni a aduna dare dela Hodoșeni. Cercul Jupani încă se bucura de dreptul de a fi liber de darea *lucrum camarae*, adeca darea camerei, dupăcum reiese din documentul estradat pe seama lor de Ioan Huniade la 18 Aprilie 1447.

Regele Ladislau V. scutește prin diploma dela 15 Martie 1453 familia Himfy și iobagii ei de vamă, după articolele de comerț sau după alte averi.

ORGANIZAREA MILITARĂ

a districtelor, era la fel cu organizarea Românilor din celelate părți. Banul era șeful tuturor districtelor; pe lângă el erau doi castelani, numiți vicecomiți, pârcălabi și vicespani. În fruntea fiecărui district a stat un solgabirău (Judex nobilium), un notar și mai mulți asesori ai scaunului judecătoresc cari formau primul for de judecată, dela care se apela la tabla Banului și de aici la curie, sau când Banatul Severinului aparținea Transilvaniei, la principii acestei țări.

Căpitanul suprem al ostășimei a fost Banul, investit totdeauna cu putere administrativă și judecătorească.

Poporul era împărțit în 3 clase: nobili sau militari de prima ordine, în chinezi și țărani, cari erau obligați la apărarea castelelor și a frontierelor și în caz de necesitate la războiu afară de țară.¹⁾

Conducătorul unui corp de armată a fost voevodul, iar al despărțămintelor mai mici chinezul.

În diplomele din evul mediu se amintesc mai mulți voevozi bănățeni și anume: Ioan, voevod al Banatului Severinean, Milutin, voevod al Meediei *Stoica și Rațiu*, voevozi ai Caransebeșului.²⁾

Chinezul încasa dările, era conducătorul comunei și prefectul militar al unui despărțământ mai mic de ostași.

Virtuțile lor militare erau apreciate și remunerate din partea regiilor Ungariei.

Demnitatea de chinez trecea din părinți la fii, la nepoți și strănepoți, ca un drept particular al familiei chinezești. De aici rezultă că indivizii acestei instituțiuni formau o castă liberă, de sine stătătoare, intermediară între nobili și țărani.

Pentru serviciile legate de acest oficiu primiau chinezii câte 2 sesiuni, pentru cari plăteau ceva dajde în bani.

COMERȚUL

Din aceste reiasă, că pe atunci locuitorii acestor ținuturi s'au ocupat și cu comerțul.

Contractul de pace încheiat de despotul sârbesc Gheorghe Brancovici în numele Sultanului cu ordurile Ungariei la 10 Maiu 1447, numește Caransebeșul loc comercial, deoarece comercianții turcești pot merge să facă comerț în Caransebeș, Chevi, Haram, Nándorfehérvár și Severin și din contră comercianții Unguri pot face comerț în Turcia.

Caransebeșul va fi avut o piață mare comercială deoarece este numit deosebit în contractul de pace.

De asemenea și cetatea Haram, vechiul sediu a județului Caraș, încă a fost un însemnat centru comercial.

¹⁾ N. Denșușianu : *Revoluția lui Horia* pag. 40.

²⁾ Ibid.

Cumcă Caransebeșul avea negustori pe acel timp, dovedește și faptul, că între juzii din 14 Iulie 1474 obvine și negustorul Gheorghe.

Caransebeșul a fost și un centru industrial, căci pela 1457 se amintesc chiar și industriași, astfel: primarul Ștefan era croitor, alt Ștefan jurat, era olar de profesiune.

BĂIEȘITUL

În timpul acesta locuitorii se ocupau și cu minieritul. Așa de pildă pela 1395 în jurul cetății Cuvești au fost mine de fier.

Dupăcum reiese dintr'o scrisoare de dato 16 Decemvre 1437 a Banului Frank Thaloczy, în Ciclova încă erau mine.

SPORIREA LOCUITORILOR

Cumcă locuitorii acestor cercuri s'au sporit, dovedește faptul că în secolul al 15 în jurul Caransebeșului s'au sporit în măsură mare comunele.

Putem susține că în secolul al 15 s'a colonizat partea nordică și mijlocie, valea de pe lângă Timiș, precum și văile laterale dela est și vest.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

REFERINȚELE POLITICE, RĂSCOALA

După moartea lui Ludovic cel Mare a fost aruncat în flăcări ot Banatul.

Ordurile erau nemulțumite cu Domnia femeilor și astfel a izbucnit revoluția în contra reginei Maria și a reginei mame Elisabeta.

Cetățile regești Lugaș, Sebeș, Somlyó și Érsohely s'au dat de partea răsculaților Croați, în deosebi Români s'au alăturat în număr mare.

Regele Sigismund prin scrisoarea sa dela 26 August 1386 face apel către Capitanii cetăților Lugaș, Somlyó și Érsohely să se alătore oastei împărătești luptând în contra răsculaților.

Pentru a înfrânge pe răsculați Sigismund numește pe Ladislau Losonczy de Ban al Severinului și coregent și îi încredințează conducerea armatei în contra răsculaților.

Losonczy înfrânge sub Timișoara oastea răsculaților se sub conducerea lui Ladislau Horváthi, iar cea de sub conducerea lui Ioan Horváthi la Beregsău.

Fără îndoială zice istoricul Turchanyi, că s'au luptat mulți Români și în oastea Banului, dar partea cea mai mare a Românilor s'a alăturat răsculaților, ceea ce reiese din scrisoarea regelui Sigismund

dela 25 Iunie 1387, în care laudând meritele Banului accentuează, că mulți Români au luptat sub steagurile răsculaților.

Această diplomă amintește că cetatea Érsmlyó, Zidovini, Mihald și Orșova, erau în mâinile răsculaților. Aceste cetăți, împreună cu altele au fost recucerite de Losonczy, care a fost dăruit de rege cu mari proprietăți.

CAUSA REVOLUȚIEI

După scurta domnie a lui Carol cel Mic, Croații s'au retras între Drava și Sava și au început a se înarma unindu-se cu Tvartko regele Bosniei.

La 25 Iulie 1386 regina cade în prinsoarea Croaților, în apropiere de cetatea Gara, cari au dus-o în prinsoarea din Novigrad.

De atunci Banatul s'a desfăcut de regina Maria și de soțul ei.

În Iunie 1387 regina Maria este eliberată din prinsoare de către Ladislau Losonczy Banul Severinului.

Pacea era numai la aparență, revoluția ardea sub spuză și așteapta numai ocazie.

Regele Tvartkó voia să uniască toate provinciile slave sub domnia sa și să întemeieze un imperiu sud-slav.

Nemulțumirea era generală și în sinul nobililor din Caraș, ceea ce dovedește faptul că Banul Severinului, Nicolae Perenyi, prin scrisoarea sa dela 6 Maiu 1391 atrage atențiunea regelui să deie nobililor salariu, căci altcum va regreta.

Când a urcat tronul Ungariei, Ladislau Neapolitanul, la începutul anului 1403, revoluția a erupt și în Banat, unde au luptat sub steagurile voevodului Ardealului. Răscoala a fost învinsă.

Regele, prin decretul dela 12 Ianuarie 1404, privează pentru necredință familiei Asuag de toate bunurile și le dăruiește familiei Marothi.

INVAZIA TURCILOR

De acum înainte ținuturile județului Caraș Severin joacă un rol însemnat în luptele cu Turcii. Mai apoi acest județ ajunge sub stăpânirea voevozilor Munteniei.

De aici înainte județul nostru este neconținut pustiit de Turci; din acest motiv regele Sigismund și alții s'au văzut nevoiți a petrece mai mult timp pe teritoriul acestui județ, de asemenea și Ioan Corvin care avea mari proprietăți aici.

Pela finea secolului XIV cea mai mare parte a peninsulei Balcanice a căzut în mâinile Turcilor. Sub domnia de 30 ani a lui Murad ajunge și Bulgaria sub dominațiunea sa. După învingerea dela Koso-vopolje (1389) învingând pe cneazul Lazar, supune și Serbia.

Prima invazie a Turcilor în Banat a fost la 1390 pe teritoriul județului Caraș Severin. A doua invazie făcută pe teritoriul Carașului, a fost la 1391.

Regele Sigismund a trimis în contra Turcilor pe Nicolae Perényi, Banul Severinului și comitele Timișului, care a mutat terenul luptelor în Serbia, unde a reținut o victorie asupra Turcilor.

Invaziile Turcilor au fost des repetate cauzând mari daune județului nostru.

Sigismund începe un război în contra Turcilor la 1392, trece Dunărea și ocupă cetatea Golubacz.

Retrăgându-se Sigismund în patrie, Turcii năvălesc prin Sermin și pustiesc aceste ținuturi de nou.

La 1393 Baiazid ocupă definitiv Bulgaria și atacă Muntenia. Mircea învinge pe Turci.

Atunci era uzul în cercurile românești, că cnezii pentru proprietățile primite să dea o sabie; dupăcum se amintește în documentul regelui Sigismund prin care a făcut danie lui Dionisie fiul lui Petru, cneziatul nobilii de Temeșel.

La 1395 au invadat din nou Turcii pustiind totul și ducând mulți oameni în robie.

Din aceste invazii reiese, că scopul Turcilor era furtul.

Sigismund voind să pună capăt acestor stări, a ordonat mobilizare generală.

La această expediție, care a avut tragicul sfârșit dela Nicopole, au luat parte și nobilii Francezi.

Aici a căzut între alții și Nicolae Perényi, fostul Ban al Severinului.

În acest timp nefiind deplinit scaunul Banului Severinului, apărarea acestuia și a hotarului a fost încredințat lui Nicolae Csáky, comitele Timișului.

Numai energiei acestui bărbat, precum și a succesorului său Pipo de Ozora este a se mulțumi apărarea acestor ținuturi.

Pustiirea județului Caraș de către Turci a fost cauza că județul pe încetul și-a pierdut independența și s'a contopit în județul Timiș, a căror comiți au apărat zeci de ani aceste ținuturi.

Pustiirea județului Caraș de către Turci a fost cauza că județul pe încetul și-a pierdut independența și s'a contopit în județul Timiș, a căror comiți au apărat zeci de ani aceste ținuturi.

Regele Sigismund, prin decretul său dela 1406, înșiră meritele salvatorului acestor regiuni, a comitelui Pipo de Ozora, care prin înțelepciunea, activitatea, prevederea și energia lui a susținut în stare bună părțile sudice și a restabilit ordinea și pacea.

La 1416 pașa Ijak dela Vrbozna trecând Dunărea a pustiit regiunea dinspre Timiș. Acest pașa a fost însă învins și omorât în luptă, iar oastea lui a fost pusă pe fugă.

INTEMEIEREA CETĂȚII GÖRÉNY CETATEA SEVERINULUI ÎN MÂNI TURCEȘTI

La 1419 regele Sigismund, pentru apărarea Severinului ridică cetatea „Görény“, între Orșova și Mihald. Aceasta avut rol important; Huniadeștii au aparat-o cu vitejie în războaiele dela 1438 și 1443 în contra Turcilor.

În timpul acesta apărarea cetăților Severin, Orșova, Mehadia, Sebeș și Zidovini erau încredințate lui Sigismund Losonczy.

Cetatea Severinului a fost de nou asediată de Turci, cari în urmă au și ocupat-o.

Pentru meritele câștigate în luptele cu Turcii, sub zidurile acestei cetăți, regele a donat lui Bogdan, fiul lui Nicolae Zsigmond, mai multe cneziate din cercul Comiat.

La 1424 cetatea Severinului a fost reocupată din mâinile Turcilor.

Atunci s'a rezidit cetatea Severinului, precum și alte cetăți din sud.

La 1427 despotul Serbiei Gheorghe Brancovici încheiând contract cu Sigismund, a cedat Ungariei mai multe cetăți sârbești, între cari Belgradul și Golubatz. Pentru scoaterea oștirii turcești așezate aici a trebuit să se întreprindă lupte grele.

În aceste lupte a luat parte și nobilimea județului Caraș-Severin, ceea ce reiese din scrisoarea dela 26 Noemvrie 1427 a comitelui Ștefan Rozgony, în care recunoaște că Luca fiul lui Dan Doboz, a mântuit patria de războiul cu Turcii.

La 1428 regele Sigismund a început războiul pentru recucerirea cetății Golubacz. Marina regală a luptat cu marina turcească depe Dunăre, iar oastea a atacat pe uscat Golubațul.

În lupta navală a luat parte și Cecilia Rozgonyi, care a făcut mare pustiire cu tunurile în oastea turcească. În această luptă s'au distins mulți fii ai județului nostru.

Sosind Murad cu oaste mare, Sigismund a renunțat la un nou atac asupra cetății, și s'a mulțumit cu libera ieșire a oștirei sale din cetate.

Turcii nu și-au ținut cuvântul, căci îndată ce oastea regală a trecut pe țărmul stâng, Turcii au atacat oastea rămasă pe țărmul drept și au măcelărit-o. Regele Sigismund eră încă pe țărmul drept. Ștefan Rozgonyi abia a avut timp să-l pună și transporte cu barca. Viteazul Rozgonyi a căzut în Dunăre și numai grație energiei oamenilor să-i a fost salvat.

În această luptă s'a distins Cecilia Rozgonyi, precum și nobilii județului nostru. Cu deosebire sau distins: Bizerea Ladul, cel cu procesul de infidelitate, apoi Nicolae Bizerea și Iacob fiul lui Petru Bizerea.

Asemenea s'a distins și familia Măciș, între cari în deosebi Roman și Mihai, au plătit cu viața curajul lor. Pentru aceste motive urmașii lor s'au bucurat de mari donațiuni și favoruri, într'altele au fost scutiți, în parte, și de darea către Ban. Acest război a avut și o parte bună, căci regele Sigismund s'a văzut nevoit să întărească cetățile de lângă Dunăre.

Din diplomele estradate de către regele Sigismund se vede că el a petrecut mult timp în aceste regiuni. Astfel la 24 August 1428 poruncește din Illadia lui Emeric Hymfy să vină îndată cu călăreții la el. Din 19 Octomvrie 1428 a petrecut la Caransebeș până la 3 Decemvrie 1428.

Pela 1430 a fost Ban al Severinului Nicolae Redvicz. La 1432 Turcii au atacat din nou Severinul. Acum Turcii erau mai puternici, având de partea lor și pe Vlad Dracul, Voevodul Munteniei. Cetatea Severinului a fost ocupată de Turci, iar oastea ei nimicită cu desevărsire. Turcii și-au deschis acum drum spre inima cercurilor.

Cât au suferit atunci locuitorii acestor ținuturi nici nu se poate închipui.

PUSTIIREA CERCURILOR, REOCUPAREA CETĂȚII SEVERINULUI

Deși cetatea Severinului era în mâna Turcilor, totuși Nicolae Redvicz purta titlul de Ban al Severinului.

Pe timpul domniei lui Albert, județul Caraș-Severin era veșnic espus invaziei și pustiirii turcești.

Familia Bizerea s'a plăns ani dearândul, că turcii au pustiit cu desevărsire județul Caraș-Severin ducând în robie mulțime nespusă de robi de ambe sexe. În special familiei Măciçaș le-a cauzat mari daune, nimicindu-se atunci și actele lor de donațiune.

Atunci a fost pustiit și orașul Caransebeș și întreaga împrejurime. Ladislau I încă scrie, la 6 August 1440, că pe timpul domniei regelui Albert au năvălit Turcii în Severin, au ars orașe și sate, ducând oameni în robie. Familia Măciçaș a fost total ruinată, ducând nevestele și copii lor în robie

Regele Albert a incredințat Banatul Severinului fraților Ioan Huniade, așa că cu timpul le-a succes a reocupa cetatea Severinului; ceiace putem deduce din faptul, că regele în documentul din 9 Maiu 1439 astfel scrie despre cetățile Görény, Orșova și Mihald, ca și când ar aparține celor doi frați Huniade.

Pentru susținerea acestor cetăți au plătit Huniadeștii pentru trei luni 2757 galbeni, din ceea ce reiasă că Huniadeștii au sacrificat foarte mult pentru apărarea țării.

La 9 Maiu 1439 regina Elisaveta face mari donațiuni familiei Catai pentru că a contribuit cu 2500 fl. pentru întărirea cetăților Severin, Görény, Orșova și Mehadia.

Regele Vladislau face la 1440 mari donațiuni Huniadeștilor pentru vitejia cu care au apărat cetățile Orșova, Severin, Mehadia și Görény.

La 12 Martie 1443 regele Ladislau face mari donațiuni lui Vasile și Mihai Ciorna, apoi lui Alexandru și Musina Dampoși și lui Nicolae Bizerea, amintind că înaintașii lor, începând dela regele Albert până la ei au apărat cu mari sacrificii de bani și sânge cetățile Severin, Görény, Orșova, Pec, Svinița, Sebeș și Mehadia.

Aceste pilde grăitoare fac mărturie deplină despre simțământul de jertfă adus de particulari pe altarul obștesc.

În lupta dela porțile de fer din 1442, în care Iancu Huniade cu 15000 a învins armata de 80000 alui Sehabedin, au luptat mulți locuitori din cercurile românești, fiind conști de pericolul ce-i amenință.

În urmarea acestora Vladislau I prin decretul dela 11 Iunie 1444, având în vedere meritele lui Ioan Corvin îi donează un sfert din proprietățile Cuschia, Zăvoi, ambele Petroase și Salba aparținătoare cercului Caransebeș.

Între timp cetatea Severinului ajunge iarăși în mâinile Turcilor, ceiace reiesă din faptul, că Turcii prin pacea încheiată la 1444 la Segedin erau obligați să redea Ungarie cetățile Severin și Golubacz.

Cu toată pacea încheiată la Segedin, Vladislau a purtat însemnate războaie cu Turcii până la fatala campanie dela Varna.

Fiind în regiunile noastre mari concentrări de oaste, este evident că mulți nobili și nenobili au luat parte în această oaste.

Începând de pe timpul regelui Albert Turcii au pustiit neconținut Banatul, pe locuitorii i-a pus în lanțuri și i-a dus în robie, prin ce cercurile românești au fost pustiite și depopulate.

În mâinile lui Huniade erau cetățile : Mehadia, S. Ladislau, Pec, Drancu, Severin, Orșova și Görény; Huniade a petrecut mult timp în aceste regiuni, Astfel îl vedem la 1453 în Caransebeș, de unde datează unele documente. În aceste regiuni era Ioan Huniade și atunci, când în însoțire cu înțeleptul Ioan Capistran, care dela la 1455 era la Caransebeș, pregăteau ultima luptă în contra Turcilor. În 12 Iunie 1456 porunca Sașilor să facă mobilizare generală și la 24 Iunie 1456 să fie la Caransebeș, sub urmări grave de nu vor veni. Prin urmare oastea salvatoare a cetății Belgradului s'a adunat la Caransebeș.

După moartea lui Corvin nu a mai fost un al doilea conducător în țară, care să-și concentreze toată atenția asupra acestor ținuturi; cercurile erau avizate la propriile lor puteri. Aceste cercuri au primit deosebite privilegii prin decretul dela 29 August 1457, fiindcă apărau țara de invaziile Turcilor. În urmarea acestor lupte locuitorii cercurilor au suferit mult în ce privește avutul lor.

Ocupând Turcii din nou Golubacz la 1458, Alibeg pustiște la 1463 întâi Severinul apoi Timișul. Voevodul Ardealului, Ioan Pongracz, învinge într'o luptă grea pe Alibeg. Pentru această victorie regele Matia îi dăruiește Zidoviniul, cercul Lugoj împreună cu orașul Lugoj. Nicolae Himfy declară la 25 Maiu 1465 înaintea conventului dela Ciorna, că toate proprietățile lui din Caraș sunt în mâinile inamicului crucii. Acest fapt dovedește că Turcii s'au stăpânit deabinele în acel timp pe județul nostru. Nu e mirare dacă în acel timp județul nostru dispăre din analele istoriei, după cum au dispărut și vestitele familii de nobili ale acestui județ. Întru atât se pustiiseră aceste județe, încât vestita mănăstirea dela Bulci nu s'a mai putut susține. Pe acel timp un anumit Ladislau Racovița a fost 20 ani în robia turcească și la reîntoarcere numai la întervenirea lui Nicolae Chinezul și-a putut reprimi proprietățile.

CONFESIUNEA GR. OR.

Încă pe timpul regelui Ludovic cel Mare s'a procedat cu cea mai mare vigoare față de preoții gr. or. încredințându-i judecătoriei civile a fraților Himfy; declarând că pe preoții schismatici nici nu-i consideră de preoți, ci de subpreoți. Cu toate persecuțiile, religia gr. or. s'a păstrat în sânul poporului, căci o religie nu se poate stinge prin mijloace teroristice. Cu cât o religie este mai apăsată, cu atât e mai mare puterea ei de expansiune.

Convingându-se autoritățile că față de o chestiune spirituală trebuie să se servească de mijloace spirituale au adus ordul Franciscanilor.

Acest ord a avut mănăstiri la Caransebeș, Cuvești, Cherm, Orșova, Haram, precum și în regiunile învecinate, la Revi și Hațeg.

Aceste mănăstiri le-a întemeiat Ludovic cel Mare în scopul de a lăși confesiunea rom. cat. Călugării acestor mănăstiri erau cei mai devotați misionari, cari nu aveau altă preocupare decât de a lăși catolicismul între Români. Ei se împărțeau din diferite privilegii din partea regelui, câștigându-și însemnate averi. Pentru administrarea acestor averi aveau câte un econom, care s'a bucurat de privilegiul de a fi scutit de impozite. Călugării aveau dreptul de a alege singuri pe econom și a-l ține cât voesc. Cea mai însemnată mănăstire a fost cea din Caransebeș, unde a putut însuși Ioan Capistran, care deja în Octomvrie 1455 era în Caransebeș. În această mănăstire erau bărbați de o cultură superioară, cum era de pildă un anumit Mihai, pe care l-a numit papa episcop în Nicopolis permițându-i a exercita drepturile de arhipăstor în dieceza Vațului. Prin urmare aceasta era un centru mănăstiresc de mare importanță, care da sucreșcență de episcop. Franciscanii au îndeplinit și agendele episcopale în județul Caraș-Severin. Regele Sigismund prin diploma sa din 7 Decemvrie 1428 dispune ca în cercul Sebeș nimeni să nu poată avea dreptul de nobleță, nici de a poseda proprietate, decât numai catolicii. Era oprit catolicilor ca să încheie căsătorie cu schismatici și nici un schismatic nu avea voie să se căsătorească cu vreo catolică. Regele a ordonat ca copiii cnezilor nobili, ori copiii economilor să fie botezați numai prin preot catolic. Prin urmare în cercul Caransebeșului numai cei de confesiunea rom. cat. puteau avea proprietate, fie cnez, fie nobil. De aici reiese că confesiunea gr. or. nu era suferită de regi. Alineatul 2 opria ca în cercul Caransebeș să fie vreun preot gr. or. Cei cari nu respectau aceste dispoziții își pierdeau averea. Toate averile astfel confiscate treceau ca proprietate a căpitanilor cetăților. Cel mai strict alineat era al 3-lea prin care se ordona ca fiecare preot pelerin trebuia să fie prins. Dacă vreun ortodox voia să se căsătorească cu o rom. cat. trebuia mai întâi să treacă la confesiunea ei. Diploma mai spunea, că cei întorși la schismatici nici nu se considerau de creștini, ci mai răi ca ereticii. Aceiaș diplomă oprește ca în cercul Sebeș, Mehădia și Hațeg, cineva

să se boteze de către schismatici. Prin această diplomă regele a scos cu desăvârşire confesiunea gr. or. din cercul Sebeşului. Aceste idei au fost ispirate de ordul Franciscanilor. ¹⁾

STINGEREA PRIVILEGIILOR ŞI A DISTRICTELOR ROMÂNEŞTI

Cu timpul privilegiile Românilor a fost ştirbite. Astfel vedem că la anul 1609 cnezii români protestează contra fptului, că principele Gavril Bethlen, acelaşi care la 1609 a întărit privilegiile date de Ladislau al V-a a donat consilierului său Grigorie Némethy oraşul şi districtul Lugoj. Regele Matia donează la 1464 oraşul şi districtul Lugoj lui Andrei şi Ioan Pongrácz.

După năpasta dela Mohaci districtele româneşti se desfac de regiunea Banatului Olteniei şi formează Banatul Severinului.

Dupăce la 1552 a căzut Timişoara sub Turci, soarta Românilor a fost tragică ; cele 8 districte au format apoi Banatul Logojului şi al Caransebeşului. La 3 Aprilie 1658 Acaşiu Barcian, pentru a ajunge principe al Transilvaniei, cedează marelui vizir Timişoara şi Lugojul, Mehadia fiind de mult în mâinile semilunei. Dela 1696 ajung atât Transilvania, cât şi districtele bănăţene sub dominaţiunea Austriei.

La 1726 districtele bănăţene îşi au prefectul lor în persoana lui Ioan Raş din Mehadia. Dupăcum ne spune şi inscripţia de pe biserica română, cea renovată, din Lugoj: „Aedificata est haec ecclesia per me Ioannem Racz de Mehadia supremum praefectum Inclit Districtul: Caransebeş, et Lippa an Dom. 1726“.

Pela 1759—1778 aflăm în districtele româneşti obercnezi şi anume la Lugoj pe Gavril Guran şi Alexandru Petraşcu.

La 1775 cele 8 districte au fost reduse la 4, iar la 1779 s'au contopit în cele 3 judeţe: Timiş-Torontal şi Caraş. Pânăce Maria Te-rezia prin decizia legii „privilegia walachorum tollantur,“ a subordonat cele 3 judeţe guvernului central al regatului Ungariei.

„Atunci s'au stins în Banat judecătoriile de juzi supremi sau obercnezi districtuiali şi pierind şi această rămăşită şi umbră din avuta autonomie s'a dat cea din urmă lovitură de moarte districtelor şi privilegiilor Românilor bănăţeni“. ²⁾

Soarta Românilor bănăţeni a fost apoi amară, lipsiţi de privilegiile lor, nedreptăţiţi în cele politice, suprimaţi şi neconsolaţi în cele bisericeşti sub hegemonia erarchei sârbeşti. Astfel s'a scurs viaţa popului românesc bănăţean.

Privilegiile districtelor româneşti s'au edat în copie autentică la 1800 de către regimul împăratului Francisc I (vezi archiva bisericii din Lugoj.) In aceste districte obvin numiri pur româneşti, ca: Flocă, Bucur, Margina, Fatul, Câmpul, Anca, Fiat, Bacău, Radu, Deciu, Baneş, Câmpiano s. a.

¹⁾ *Turchanyi*: Krassó-Szörény története. Pag. 370.

²⁾ *Ioan Tincu Velia*: Istoria Bisericească politică naţională. Pag. 273.

DISTRICTUL CARANSEBEȘ

a fost cel mai estins și mai important district între cele 7 districte române.

Când a donat la 1352 Posa Seri, prefectul Carașului, proprietatea Mutnopataka fiilor lui Ștefan de Mâtnic, investindu-i cu asemenea putere cu care erau investiți cnezii din provincia Szebus.

Acest district încă și în 1439 s'a numit provincia Szebus. Această numire se da în secolul al 12 și 13 numai județelor cu o vechime oarecare.

Districtul Sebeș a fost osebit odinioară de al Carașului, ceea ce reiese din unele litere de donațiune păstrate în arhiva capitlului arădan, în care se confirmă că comuna *Vozești* a aparținut cercului Caran (1422).

Caran avea sigil deosebit cu inscripția *Sigillum districtus Karan*.

Districtul Sebeș nu avea sigil propriu, actele sale oficiale le-a întărit cu sigilul a 4 s'au 6 nobili. Astfel la 1439 nobilii și knezii districtului Sebeș raportează prefectului de Timiș că Lado Bizerea și fii săi au fost totdeauna credincioși și neavând sigil propriu (propter carentiam sigilli), adevăresc cu sigilul a 4 nobili și anume: Ioan de Mâtnic, Iacob Poganei, Ioan de Măcițaș și Ioan de Bizerea.

Probabil că districtul să fi avut sigil propriu, dar neavându-l momentan s'a folosit în acte de sigile particulare. Astfel la 1599 se amintește nu numai sigilul ășpanilor Caransebeșului, ci se amintește și sigilul județului.

Castelanul Ștefan Nyakazó, care l'n'a oivoit să repare zăgazul morii din Prisaca, a adus judecată în chestie, întărind documentul cu sigilul comitatului Sebeș.

Districtul Caran dispăre în curând, probabil contopindu-se în al Sebeșului, când s'a împreunat comuna Caran cu Sebeșul.

Pe lângă numirea de districtus, care o are dela 1370, a avut și numirea de Comitatus. Astfel comunele Bekeu (Buchini), Pojan (Poiana) și Poienița se arată la 1489 a fi situate în Comitatul Szebus.

Caransebeșul joacă în sută XV. un rol însemnat. Într'un document din 1439 găsim: „Universitas nobilium et Kneziorum districtus Sebeș“, probabil titlul unei Congregațiuni.

În 1452 Caransebeșul era numit: „Oppidum Sebeș vocatum sedem scilicet iudiciale principalum septem edium nobilium valachalium“. Sediul suprem al justiției celor 8 districte.

Guvernatorul Ioan Corvin prin ordinul său din 8 Iunie 1451 a dispus ca pretorii celor 7 districte românești (nobilibus viris Iudicibus nobilium septem sedium valachalium), convocând la sediul congregației pe o zi anumită nobilii din cele 7 districte românești (nobiles comproviciales praescriptarum septem sedium valachalium ad unum certum et brevem terminum sedis vestrae Iudicariae) într'o adunare generală (per modum proclamatae congregationis generalis) să cerceteze dacă Nicolau fiul lui Mihai Ciorna și fratele lui Balaș au dreptul de proprietate asupra cetății Drencova și împrejurimii.

Sediul congregației celor 7 districte era Oppidum Sebes, unde sosind trimișii guvernatorului și a capitlului din Arad, au început ascultarea provincialilor joi după Bobotează a. 1452.

Cei ascultați erau din cercurile : Halmos, Karánsebes, Lugas, Mihald, Krassófi și Komiath.

După cum reeasă din scrisoarea lui Ladislau al II, districtul Komyat s'a alăturat la 1457 la cele 7 districte, formând astfel cele 8 districte românești din județul Severin.

Donațiunile în districte nu se făceau după cum era uzul în celelalte județe, ci după o normă deosebită ceiace se constată din o donațiune a lui Vladislau I (1444) făcută pe seama lui Nicolae Bizerea, care s'a distins sub steagurile lui Ioan Huniade în Transilvania, Muntenia, Serbia și Bulgaria.

Din prilejul unei invazii turcești în Severin, nimicindu-se actele de donațiune ale lui Bizerea regele donează atât lui cât și fraților săi mai multe comune din districtul sebeșan „după normele obicinuite la Valahi, care le-au observat și predecesorii săi la conferirea donațiunilor de pământ“.

Cât de mult țineau înaintașii noștri la pământul strămoșesc se vede din cazul procesului născut, după stângerea familiei lui Ianăș Găman, între fiscul regesc și între rudenii. Regele donase cancelarului său Mihai Csáky averea familiei Găman. Contra acestui fapt ilegal protestează la 1563 Gavrilă Pökri și Nicolae Pobora în numele întregului județ în contra deciziunii regelui Ioan II Sigismund accentuând, că nu este îndreptățit să facă donațiuni pe seama acelor indivizi cari nu posed moșii în comitatul Severin (ne videlicet maiestas regia cuiquam in comitatu ipso Zewriniensis bona non habenti, bona conferi posit).

Mai demn a fost protestul nobilimii comitatense înaintat curții din Viena pela finea secolului XVII.

Nobilimea română, condusă de Petru Măcicaș, nu voia să se supună și protestează în contra numirii noului prefect Mihai Sava, care neposedând avere în comitat, în baza privilegiilor avitice, nici nu este îndreptățit a fi numit.

În jurisdicțiune s'a aplicat numai legea valahică și judecățile să făceau după normele acesteia (justa antiquam et aprobatem legem districtum valachicalium universorum).

Averile zălogite numai cu greu se puteau instrăina. Vecinii și rudele aveau precădere la cumpărare și fără a li-se oferi lor mainainte nu se puteau vinde moșiile.

Administrațiunea districtelor a fost condusă în parte de comiții supremi ai comitatului Caraș și în parte de Bani Severinului cu sediul în Caransebeș, iar mai târziu în Lugoj.

ORGANIZAȚIA CIVILĂ SE DEOSEBIA CU DESĂVÂRȘIRE DE CEA A COMITATELOR

Banul era șeful tuturor districtelor ; pe lângă el erau 2 castelani numiți și vicecomiți, pârcălabi și viceșpani.

În fruntea fiecărui district era solgăbirăul (jude nobilium), un notar și mai mulți asesori ai scaunului judecătoresc; aceștia formau primul for de judecată. Contra judecății adusă de ei se apela la tabla Banului și de aici la Curie, iar în timpurile când Banatul Severinului, aparținea Transilvaniei, la principii acestei țări.

Între cele 8 districte românești rolul conducător l-a avut districtul Caransebeșului.

Din cuprinsul ordinului lui Ioan Huniade adresat la 1451 pretorilor (solgăbirăilor) celor 7 districte române, reiesă că fiecare cerc își avea judele său (Johannes de Hunyad regni Hungariae Gubernator etc. Nobilibus viris Judicibus nobilium Septemsedum valachicalium, Salutem cum dilectione).

După năpasta dela Mohaci comiții, pretorii și notarii districtului Caransebeș s'au ingerat în afacerile celorlalte districte, dupăcum reiasă din următoarele cazuri: după stingerea liniei bărbătești a nobililor de Gârliște, Ana Fiath și Francisc Mărgineanul, ca descendenți din linia femeiască, pretindeau moștenirea din Meedica, Teregova și Cebnyak, cari aparțineau districtului Meediei, apoi cea dela Perho (Pervova), Prilipeș și Rudăria, ca nume din districtul Almăj; în scopul împărțirii acestei proprietăți au ieșit la față locului pârcaľabul Bona voevodul și pretorul Martin Brathovan din Caransebeș.

Rolul important al conducătorilor districtului Caransebeș îl arată și decretul reginei Izabela și ale fiului ei Ioan Sigismund, precum și ale altor principii ardeleni, scrise către acești conducători, tot așa și rapoartele acestora trimise direct la adresa principilor.

Apoi faptul că instituirea pe moșii îndepărtate, ca de pildă cazul dela Nevrincea (districtul Logoj) a fost încredințată pârcaľabilor din Caransebeș, iar nu celor din Logoj.

Districtul Caransebeș s'a numit Temeskuz. Regele Sigismund scrie la 1387 că Almafa, adecă Mărul, zace lângă Bistra în districtul Temeskuz. Petru și Francisc Dees de Tămășel conced lui Nicolae Bizerea a folosi moștile lor aflătoare în comitatul Temeskuz (1504).

Având în vedere locul de precădere care l-a avut districtul Caransebeș numai atunci aflăm de naturala sa numirea de „comitat”.

După căderea Timișorii (1552) districtele române pierzând din nimbul lor de odinioară și slăbind din ce în ce, e explicabilă influința carea a luat-o districtul Caransebeș asupra celorlalte. Cu lărgirea autonomiei districtului Caransebeș s'a schimbat și organizarea celorlalte districte.

Puterea de expansiune a districtului Caransebeș asupra celorlalte și predarea orașului Caransebeș în mânilor Turcilor, au adus cu sine disolvarea districtelor române, cari nici după reocuparea Caransebeșului la 1688 n'au mai reinviat în forma lor de mai înainte.

Diregătorii districtului Caransebeș aveau o poziție atât de favorabilă, încât abia se poate compara cu a celorlalte județe.

Oficanții erau următorii: 2 castelani, un solgăbirău și un notar.

În județele vecine — Timiș și Caraș — întocmai ca și în celelalte pe lângă un comite și subcomite mai funcționau și 4 fibirăi.

La 1566 au fost castelani ai Caransebeșului Joan Fiat și Bona Vaida.

La 1622 a fost ișpan al județului Severin și al districtului Caransebeș Francisc Kricsova, la 1624 a fost vicecomes al comitatului Zorenienensis, în 1624 comes, iar în 1627 iarăș vicecomes.

La 1576 erau Comites et Castellani districtus Karansebes Gheorghe de Gerliște și Francisc Basaraba, iar în 1577 tot respectivii ișpani ai județului Caransebes.

La 1579 erau pârcalabi ai județului Caransebeș Nicolae Tar și Joan Racovița; în 1641 Gavril Kun și Ladislau Floca Comites de Karansebes.

Importanța diregătorilor districtului Caransebeș față de cea a altora a crescut așa de mare, dela năpasta dela Mohaci, încât ișpanul, fibirăul și notarul districtului Caransebeș se considerau și ca ișpani, fibirăi și notari ai celorlalte districte.

Mai târziu nici nu se amintesc fibirăi în celelalte districte, singur în districtul Mihald se amintește la 1559 Petru Gaman „Castellanus districtul Mihald”, care în acelaș timp era și castelanul Caransebeșului; de unde deducem că castelanii Caransebeșului aveau influință și asupra afacerilor districtului Mehadieii.

Din punct de vedere geografic limitele districtelor nu erau totdeauna bine definite, astfel comune cari erau în districtul Halmas sau Mihald aparțineau districtului Caransebeș.

Districtul Caransebeș a înghițit încă în jumătatea a doua a secolului al 16 districtul Konyath, căci după un document din 1584 Daszest, Nagypatak sau Valea mare și Remetea erau situate în districtul Caransebeș și în partinensiis possessionis Konyath.

Când își reclamau dreptul de proprietate Ana Fiath și Francisc de Margina în comunele din districtul Mihald, Mehadica, Teregova, Csebnyak și cele din districtul Halmos: Perho, Prilipeț și Rudăria, pâri călabii Vaida Bona și Martin Brathovan ieșind în 1566 la fața locului pentru executarea părții, pârătul Gheorghe Ambrozy s'a opus conform uzului cu sabia scoasă.

Ce e mai mult în scrisorile lui Gavril Bethlen cetim, că oppidum Lugos este situat în districtul și județul Severin.

De aici vedem că districtul Caransebeș s'a întins dela un capăt la celalalt al județului Severin.

Influința deosebită ce avea districtul Caransebeș, poate fi cauza că unele comune cari aparțineau altui district, se zicea că aparțin districtului Caransebeș.

Așa de pildă comunele Teregova, Bocoșnița, Pleșuva, Kis Mihald sau Mehadica, Csebnyak, Perho azi Părvoava, deși aparțineu districtului Mehadieii; Prilipeț și Rudăria deși aparțineu districtului Halmos, totuș se zicea că aparțin districtului Caransebeș.

Deosebita importanță a cercului Caransebeș o dovedește și faptul, că regina Izabela și fiul ei Joan Sigismund, apoi după ei și principii

transilvăneni au adresat adesea ordinele către districtul Caransebeș și acesta făcea rapoarte direct principelui, ceiace însă nu se întâmpla și la celelalte districte.

În rezumat districtul Caransebeș era un reprezentant al județului Severin.

De o importanță deosebită este și faptul, că pârcălabii din Caransebeș — la mandatul principilor ardeleni — au îndeplinit lucrări în Nevrincea, Zyena și Velcse, precum și în alte comune ca și când în apropiere nu era altă autoritate politică.

Să vedem adresele:

Sigismund Bathory scrie astfel: *Castellanis et Judici nobilium districtus Karansebes et Comitatus Zereniensis.*

Tot el amintește în epistola sa din 1584: *Georgius Dragna Comes Comitatus et districtus de Karansebes.*

În epistola sa din 1591, prin care urgentează un proces cu Caransebeșenii se adresează astfel: *Egregiis et Nobilibus Bano, Castellanis et Judicibus nobilium districtum Caransebes et Lugos.*

La 1598 astfel *Nobilibus Capitaneo arcis, item Castellanis sive Comitibus et Judicibus nobilium districtus Caransebes.*

Dacă Sigismund Bathory se adresează astfel la 1595: *item Comitibus, vicecomitibus et judicibus nobilium districtus Karansebesiensis, iar Gheorghe Basta se adresează la 1603 asemenea: Comitibus, vicecomitibus et Judicibus de Universitati Nobilium Comitatus Zöreniensis; atunci trebuie se concludem, că nu este caz, ca în județul Severin Comiții și vicecomiții să fie fost deodată și să fie jocat rol comun.*

De aceia mai corect scrie Kristof Bathory la 1577: *Stephano Tompa bano nostro districtus Karansebes item Comitibus alteri Judicibus nobilium et Castellanis districtus Karansebes et Comitatus Zevreniensis.*

Gheorghe Rakoczy I adresa la 1636 și 1640: *Supremo at vice Banis districtum Lugasiensis et Karansebesiensis, et vicecomitibus et Judicibus Nobilium Comitatus Zoreniensis.*

Adresă corectă scrie și Paul Nagy de Deva la 1642: *petitum nostrorum praetorianorum.*

Capitaneo, supremo Bane item vice Bano districtum Karansebes et Lugos, vice Comitatus (aici nu obvine Comes) Judicibus nobilium et Juratis ac assessoribus sedes Judiciariae Comitatus Zöreniensis.

Adesea obvine în scrierile istorice sub numirea de *Temesköz*. Deja în sec. al 14 se amintește *Totcsáky e Comitatu Temeskuz.*

Regele Sigismund scrie la 1397 că *Almafa de lângă Bistra, e în districtu Temskuz*. Acest *Temeskuz* nu poate fi alta provincie decât însuși districtul Caransebeș.

Că districtul Caransebeș a avut o viață județeană o dovedesc ișpanii județului, sigilul județului s. a.

Când e vorba de districtul Caransebeș se zice că „județul a adus legi”, adică a judecat; ceiace dovedesc și expresiunile următoare „am judecat ca proprietatea să rămână lui Farkas de Mătnic”.

Vorbind despre congregațiuni, trebuie se nu perdem din vedere, că congregația județului Severin era aceeași cu congregația districtului Severin.

Districtul Caransebeș a avut un rol conducător față de celelalte districte.

El s'a identificat cu județul Severin. Și tocmai pofta cea mare a acestui district de a se întinde a adus cu sine periclitarea celorlalte districte, astfel vedem într'un act din 1584 cum în jumătatea a doua a secolului al 16 districtul Caransebeș a înghițit districtul Konyath, iar prin secolul al XV și XVI, din cauza deselor invazii turcești, districtul Mihald, nemai potându-se susține, s'a contopit în al Caransebeșului, unde s'a stabilit în permanență și nobilimea acestui cerc.

Dar și districtul Caransebeșului a apus atunci, când Acașiu Barcian a predat districtele românești Turcilor, adecă timp de 30 ani, cât au fost în mod provisor supuse Turcilor.

Cu reocuparea Caransebeșului la 1688 nu s'a mai trezit la noua viață nici districtul Caransebeș și nici celelalte districte, căci întreagă provincie dela Mureș până la Orșova constituia j. Severin, în frunte cu Comes prefectul.

Numai câteodată se mai reamintea în memoria poporului rolul conducător al districtului Caransebeș.

Cauza desvoltării acestor lucruri se atribue și împrejurării, că județul Caraș s'a nimicit în primele decenii a secolului al 16 și numai în sec. al 18 s'a reînfințat, dar cu un hotar cu totul osebit de cel vechi.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Locuitorii cercului Caransebeș, cari prin dese invazii ale Turcilor au suferit persecuții și pustiiri de averi, iar pe mulți i-au dus în captivitate, pentru ale împlânzi încâtva soarta au câștigat dela regele Sigismund scutirea de vamă în toată țara. Aceste privilegii, în baza meritelor locuitorilor cercului Caransebeș în războiul cu Turcii, regele Ladislau II le-a reîntărit la 1494.

Cu timpul Bani Caransebeșului și ai Logojuului sau mestecat din ce înce mai mult în afacerile celorlalte cercuri.

Districtului Caransebeș au aparținut următoarele comune și puste : Almafa, azi Mărul, Andreleșt, Árszág sau Ország, Bania, Brad 1577, Bezna 1495, Bogoltin 1582, Bolvasnitza 1515 și 1588. 1598 Felső și Alsó Bolvasnitza 1582. Cele din urmă la 1580 erau în districtul Severin 1584 în j. Severin. Borlova 1617, Bukin sau Bökénz, Cserese, azi Cserese-Bistra 1580, Csernecy sau Cserenics 1580, Csiklén 1577, Dolinpatak 1550, Domasnia 1585 în districtul Mehadia 1452, Fejérviz (Belareka) 1569, în districtul Mihald, Alsó és Felső-Fényes 1613, azi Feneș, Gradiște, predium 1572, Glimboka, de mult Novak, sau Novakfalva 1580, Glino 1501, Goletz 1468, Gyuro 1467, 1501, Haladin predium 1569 în districtul Mihald 1550, Hanzarova, Hidegpatak 1552 în județul Karansebes, de altcum totdeauna în districtul Mihald, Bokosnitza, câteodată Bokostiza 1468, în districtul Mihald 1575, Bizere 1430, Illova 1603, Jabalcsna 1552. 1577 1603 în districtul Mihald 1447, în districtul Halmos 1548, Jasz 1480, Also és Fetső Kalova 1458. 1448.

1580. Karan oppidum in distr. Caransebes 1597. 1596. Karansebes adeseori Sebeș, Keregh 1480. Kriva, predium 1560, Alsókriva 1436 in districtul Mihald. Kzyn 1590, Kopacs 1503, Korbol predium 1591, Kornia 1603, odinioară Somfalu, Konyerova, azi Corniareva 1539, Korczmafalma azi Cărcima 1580, Kuptore 1589, Kuskia sau Kusklya 1444, Krusovacz 1598, în districtul Mihald 2447, Lozna predium 1603, Lebannczeje, altcum Vozestie 1404. 1422, Lunkavicza 1603 Macsova 1585 1603, Maczkan 1544 predium, Marga azi Vama Marge, Masthakon 1467, Mal sau Meel, azi Mal 1448. 1561, Mehadika 1528 1566, 1575, Mészfale azi Var 1480. 1603, Alsó és Felső Mehelencz altcum Lópataka 1580, Miraja 1468, Mocseris 1602, Musczel 1602, Nerr 1636, Nyires 1613, Obresia 1597 Alsó és Felső Obresia 1597. 1636 Ohaba predium, in apropiere de Mehadia 1560, Ohaba Zkorcza 1603, Örményes, azi Armeniş 1428, Óthalom, predium 1603, Pades predium 1550, Patas, lângă Nera 1603, Petnik 1602, Petrosnicza 1468, Alsó és Felső Plese 1563. 1580, Prisztian 1447, Prigor 1550 în districtul Halmos 1611, Prilipecz 1598. 1602 în districtul Halmos 1484. 1566. Perhova odinioară Porhó 1598 azi Pârvova, Pojan 1F13, Pojanicza, Pokolfalu, azi Rueni 1507, Plugova 1577 în districtul Mihald 1439, Raŋa 1561, Rakovicza 1485, Ratkonja 1603 Sueni adecă Pokolfalu, Sopot 1603, Sabadfalva 1448, Szocsel 1492, Szadova, Szavoj 1430, 1583 Felső és Alsó Zavoi 1586, Szlatina 1447, Farea, predium 1603 Teregova 1591, 1577 în districtul Mihaldika 1447, 1548, 1566 în districtul Halmos 1611, Tudorovicza predium 1560, Vaiszlova 1580, Valiamare altcum Nagypatak 1578, 1584, Valisora 1566, 1613, Vercsorova, Alsó Közép és Felső 1563, 1580 1584, 1448, Valuska predium 1603, Zboristje 1588, Zospataka 1503.

DISTRICTUL LUGOJ.

Existența acestui cerc se dovedește prin documente încă în sec. al XIV.

Ioan, banul Severinului raportează la 1390 regelui Sigismund că a ținut cercetare cu nobilii și nenobilii din cercul Sebuș, Lugaș și Mehadia (Comitatum Sebus, Lugas et Mihald).

Cuvântul de Comitatus se înțelege cerc. Pe atunci Lugojul nici nu era sediul județului Caraș, ci Mező Somlyo.

După un document dela 1440 Oloșag și Dragomirești erau în provincia Lugoj și aparțineau opidului Lugoj (în provincia et parlintentiis opidi Lugaș).

Nainte cu 2 ani s'a zis despre aceste două comune că sunt situate în tenutis oppidi Lugas et partimentis castris Zsidovar.

Regele Ladislau I. a ordonat la 14 Julie 1442 să se introducă Nicolae Turcin de Gamza și Mihai Cornethi cnezi din cercul Lugoj (pro fidelium servitiorum meritis . . . walachorum kenessiorum districtus Lugas) în proprietățile lor din Berzava, Chehaba și Ohabața.

Conform mandatului regal de introducere, aceste comune au fost în districtul Lugoj.

Nicolae Turcin și Mihai Konnethi au deținut proprietăți din donațiunile voevodului Joan Corvin.

Nobilimea districtului Lugoj obține în câteva cazuri ca universitas nobilium.

Marca dată orașului Lugoj de regina Isabela la 1551, nu vorbește de cerc, ci despre universitatea orașului și despre nobilimea română: *atentis fidelibus servitiis* :

Fidelium nostrorum egregiorum nobilium valachorum, ac totius Universitatis oppidi Lugas.

Existența cercului Lugoj o amintește la 3 Aprilie 1600 Gavril Bathory când întărește și mărește privilegiile date de Ladislau V. și regina Izabela, amintind de nobilii și cnezii cercului Lugoj (*nominibus senatorum ac Universitatis nobilium, ceterorumque Valachorum et Keneziorum oppidi et districtus Lugasiensis*) cari au protestat înaintea capitlului de Alba Julia că principele Gavril Bathory a donat lui Grigorie Némethy orașul și cercul Lugoj din județul Severin.

Nu sunt cunoscuți conducătorii cercului Lugoj, căci cercul probabil a fost condus de căpitanii cetății Zidovini, cari au fost bărbații mai însemnați ca și capitaniii Lugojuului, cari erau subordonați lor, ceea ce reiese și din scrisoarea dto Zidovini luna Rusaliilor 1470, încare Jacob Măcicaș, Ioan More și Vasa, Castellani ai Zidoviniului, că ei au adus judecata cu nobilii provinciei Lugoj: în sede nostra judiciaria unacum nobilibus provincialibus sedis Lugas, asupra pretenziunii lui Iacob de Marga și Sandriu Syman.

Acest fapt îl dovedește și împrejurarea, că Sigismund Losonczy a purtat la 1410 titlul de Castellan de Orșova, Mehadia, Sebeș și Sydovar, dar nu și a cetății Lugoj. Aici erau aceleași raporturi ca și între Krassofő și cetatea Ér Somlyó.

Numai după ce au încetat de a fi castelani de Zsidovar, aflăm castelani de Lugoj; de atunci cetatea Zsidóvár își pierde din importanța sa.

Era în Lugoj o cetate, care o numiau când *castrum*, când *castel*, când *arx*.

Roluri importante în conducerea acestui castru au avut :

1529 Petru de Tincova, castellanus castris Lugas

1591 Ioan Babos, mai înainte vice castellanus arcis Lugas

1597 Ioan Szepesi, provisor arcis

1658 Ladislau Floca, capitaneus arcis

1658 Toma de Rapsa, provisor arcis

Autonomia districtului Lugoj a fost călcată de regele Mathia, probabil pentru a câștiga simpatiile Ungurilor, arătându-le cât de dușmănos este față de cei de un sânge cu el.

Mathia donează la 1464 cetatea Jdioara și opidul Logoj — împreună cu satele cari le aparțineau — lui Ioan Pongracz, voevodul Transilvaniei.

Prin acest act de danie a călcat în picioare drepturile și privilegiile acordate cercurilor române de către Ladislau al V.

La 1487 stingându-se familia nobilă *Dobrota*, moșiile acesteia „Câmpul frumos“ Mathia le donează fiului voevodului Pongracz.

Astfel regele Ferdinand dispune la 28 Martie 1552 ca cetățile Csalya, Lugas, Zzidovár și Récás să se napoieze lui Ioan Levai, Ioan Forgács și Ioan Pasztoi.

La finea socolului al 16 districtul ajunge iarăș în mâna principelui.

Pentru ultima oră se amintește nobilimea districtului Lugoș când fibirăul Nicolae Foysa protestează la 1609, în numele senatorilor, a universității nobililor și a celorlalți Români și cnezi, că principele Ardealului Gavril Bathory a donat orașul și districiul Lugoșului lui Grigorie Némethi în dauna nobililor; dar fără nici un rezultat

De aici înainte gloria nobililor din cercul Lugoș, a început să se întunece și de aici înainte activitatea militară a luat terenul.

Deja la 27 Septembrie 1615 a adus dieta din Cluj sentința de moarte asupra districtelor române declarând Lugoșul, Caransebeșul s. a. de avere a fiscului.

Privilegiile primite la 1654 de către Logojeni dela principele Gheorghe Rákoczy, aveau de scop înființarea unor instituții militare și prin urmare regenerarea lor militară, nu se pot asemăna ca privilegiile lui Ladislau V, de aceea ei nici nu s'au entusiasmat pentru cauza unor domnitori dela cari n'au avut nici un bine.

Plasa Lugoșului s'a creiat la începutul secolului al XVIII, în era absolutismului german și nu avea nimic comun cu vechiul cerc privilegiat al Lugoșului.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

La 1717 Lugoșul aparține cercului Caransebeș. Când s'a creiat cercul (plasa) Lugoș a fost cel mai mic între cele 12.

La 1723 aflăm numai aceste comune în cercul Lugoș: Lugoș, Hezeriș, Biniș, Hodoș, Herendești, Lugoșel, Harmadia, Dragoești, Ficatar, Sinersig, Chisătau, Belinț, Ohaba, Jabăr, Gruni, Coștei, Pârul, Sălha, Ceba, Nevrincea, Valea-lungă Satumic, Oloșagul-vechiu și nou, Visag, Sacoș și Honorici.

Conform conscrierii dela 1734 ținutul dintre Mureș și Dunăre a fost împărțit în mai multe cercuri. Între aceste cercul administrativ al Lugoșului a fost împărțit în cercul Făgetului și al Lugoșului.

Cercul Lugoșului consta din plasa Lugoș și Luncani având fiecare 24 comune.

Comunele din cercul Lugoș.

Bartafalva	In 1447 au fost situate „în Lugas“
Gedefalva	Nu se amintește nici cercul Lugoșului,
Cvuesdia superioară	nici județul Carașului
„ inferioară	

Oloșag	{	In 1439 în tenutis opidi Lugas și aparținători cetății Zidovini. La 1440 erau situate în provincia et partinentis opidi Lugas. In deosebi Oloșagul se amintește deja în 1437 în cercul Lugoș.
Dragomirești		

Szépmező	}	1482, 1487
Topsafalva		
Perlő	}	la 1464 erau predii în cercul Lugoj
Sidimirpatak		
Dragomirești		
Tinco		
Lugoj, altcum Kulboest		1510
Campony	}	In jumătatea a doua a secolului XVI predii (1590)
Agres		
Budafolt		
Budaholi		
Coștei		

Comunele și pustele districtului Lugoj: Lugos 1591, 1593 și 1609 în districtul Severin 1522, Jud. Severin districtul Caransebeș 1624, Agres predium 1590, Bartfalva, Budaholi airea Budafolt 1590, predium, Bényes, azi Biniș, Campony predium 1590, Cherohaba (Cseh Ohaba ?) 1442, Dragolenest predium, Gedeteleke, airea Gydesteleki 1510 intra metas oppidi Lugos. Hegyeres, Kastély 1609, Ohabicza 1442, Kulboest, altcum Lugos 1510, Kuleoffalva 1510, Orságh, azi Olloság 1437, 1440, 1596, Felső és Alsó Kövesd, altcum Felső és Alsó Gavosdia 1447. 1548, Szépmező 1482, Perlo lângă Zidovini 1464, în cercul Sebeșului 1478, Sidimirpatak 1464 în cercul Sebeșului 1478, Tinko predium 1464, în cercul Sebeșului 1478, Váralya, sau suburbiul Castry Sydovar, 1468, Topsafalva 1487, Oloság-Dragomérfalva, azi Dragomireșt. Despre ambele se zice: in tenutis oppidi Lugas, et pertinencijs castris Zsidovár. Capitlul arădan scrie la 1440: Országh et Dragomerfalva in provincia et pertinencys oppidi Lugos.

DISTRICTUL MEEDIA (MIHALD).

Primele urme despre existența acestui district le aflăm în numirile căpitanilor lor; astfel aflăm în diploma reg. Carol Robert dela 1323 pe Blasin marele comis regesc, Castellanus Meedici.

La 1323 și cel următor Dionisie, marele stolnic al regelului, Castellanus de Mihald și Zsidovár.

La 1374 acelaș Castellanus de Mihald.

La 1402 Filip Koroghy Comes de Mihald.

La 1419 Losonczy Sigismund Castellanus de Orșova, Mihald, Zsidovár și a celorlalte cetăți.

La 1559 Petru Găman, Castelanus districtus Mihald.

Pe castelanul Dionisie îl aflăm înregistrat între dignitarii țării, ceea ce probează ca castelanatul Meediei trebuia depus — în acele vremi furtunoase — în mâni probate.

Aceasta se impunea cu atât mai mult, căci Mircea cel Bătrân ocupase Banatul Severinului, iar în șirul Banilor, numiți de regii Maghiari, era sedisvacanță.

Ca cerc se amintește Mihald mai întâi în documentele reg. Ludovic cel Mare dela 19 Iunie 1378 și în doc. reg. Maria dela 10 Februarie 1386.

Din documentele contemporane reiese că Mihald a fost și sediul aceluia cerc, care a avut aceeași organizație ca și cercul Halmos, Sebes, Komjath, Lugos, Krassófi și Berzava.¹⁾

Și cercul Meediei ca și celelalte cercuri a avut autonomia sa.

Reg. Ladislau ordonă la 1440 capitlului de Cenad să introducă pe Ladislau de Tămășel și pe Dees în posesiunile Nagy Lukavicza (Luncavița de astăzi), Tapolchan (Tophiean, comună odinioară în acest cerc), Kis Lucavicza și Kriva de mijloc aflătoare în comitatul sau districtul Myhald.

Stefan Losonczy, Banul Severinului, donează la 1387 lui Petru fiul lui Dees, care a fost chinez în districtul Meedia (Kenezey districtus nostri regalis Mihald vocati), pentru fidelitate și pentru serviciile lui cu ocaziunea eliberării Mariei din mâinile Croaților, satul Potoc din districtul numit cu obligația că atât el și urmașii săi să plătească Castelanelor din Meedia 3 groșițe de sesiune și la Sf. Gheorghe $\frac{1}{50}$ din produsele sale.

Comitele Timisului Pipo de Ozora, a ținut la 3 Septembrie 1425 congregația în Mehadia (în oppidio Mihald).

După invazia maghiară acest district a fost mult timp supus vodatului muntean.

Pela 1428 regele ungar Sigismund având războiul cu Turcii și venind în contact cu districtualii, a convocat universitatea nobililor în Mehadia.

El emite aici diplome, regulează afaceri de domenii, recunoaște drepturile vechi și se consultă în chestia de apărare.

La 1439 regele Albert face aici donațiuni considerabile pe seama lui Mihai Ciornea, iar la 1443 regele Vladislau lasă lui Ciornea, pentru merite militare, domenii și predii în districtul Mehadia.

Sub dominația turcească cercurile românești ajung supuse principilor Transilvăneni.

La 3 Aprilie 1609 Gavril Bethlen, principele Transilvaniei, confirmă privilegiile nobililor și cnezilor, din districtul Meediei și a celorlalte districte.

Prin secolul al XV și XVI nemai putându-se susține, din cauza invaziilor Turcilor, acest cerc s'a contopit cu cercul Caransebeșului.

Districtul Meediei s'a compus din Craina, din regiunile Cernei, Belarechei, ale Igegului și a Timișului superior.

DISTRICTUL ALMĂJULUI.

Districtul Almasului și-a luat numirea dela Valea Almăjului, care se întinde dela Mehadia până la Moldova; aceasta este una din cele mai frumoase regiuni din țară. El se marginea cu Dunărea, unde avea cetatea Drencova.

¹⁾ Pesty Frigyes : A Szörény vármegyei hajdani oláh kerületek pag. 11

La 1570 palatinul Ladislau a judacat în adunarea județului Caraș pe iobații Buda și Haal, cartă au atăcat singuranța publică. Acești iobații au locuit în „Vila Almas.”¹⁾ La 1437 Halmas se numește cetate regească.²⁾

Din o jalbă a familiei Himfy din secolul al XV contra kenzilor (nobiles kenezii în districtul Halmas comemorantes remetei Himfy Emericus) cari i-au făcut daune în comuna Cosgia.

În acest secol Almăjul a fost un important cerc românesc, care aparținea Banului Severinului.³⁾ Acest cerc a avut și o cetate.⁴⁾

În 1430 a călătorit în Almăj marele magistrul al ordului teutonic Nicolae Redwitz, ca să judece asupra mai multor cauze ridicate în contra chinezilor și nobililor din districtul Almăj.

La 1484 Mateiu Corvinul donează lui Jacob Gerliștea următoarele comune din cercul Almăjului: Gerlișce, Rudaria, Rustnic, Prilipeț, Herniacova, Marjina și Seliște. Un alt decret regal dela 1555 dovedește ca acestui cerc au aparținut și comunele: Bozovici, Lapușnic, Muneț, Legedin, Prevalatni, Fenco, Zadraia, Pedes, Tergoviște, Mendrinac și Tisovița.

La 1452 Joan Selisce s'a prezentat la județul din Caransebeș ca să pună jurământ pe lângă Mihaiu Ciornea în cauza posesiunii Dren-cova în districtul Almăjului.

La 1457 figurează între cercurile cele mai importante. În toamna a. 1589 Eucan Begul Belgradului a năvălit în cercul Almăjului și fiind poporul ne pregătit l-a pustiit. Poporul revenindu-și la conștiință s'a organizat mai temeinic și apucând arma a atacat pe Turci în număr mare și i-a bătut așa de crâncen încât Eucan însuș a căzut în această luptă. Capul lui l-au trimis principelui Sigismund Bathory la Alba Julia, care l-a ținut pe pereții porții lui Gheorghe.

Conscrierea dela 1690—1700 amintește districtul Almăjului, căruia îi aparțineau atunci comunele: Putna, Prigor, Rudaria, Bănia, Prilipeț, Gârboveț, Sopot, Dalboșeț, Moceris, Lapușnic, Bozovici, Teria, Pataș și Borloveni.

În secolul al XVII cercul Almăjului a ajuns sub stăpânirea semi-lunei, de care s'a eliberat abia la 1688.

La 1784 Turcii au reocupat de nou cercul Almăjului, ținându-l în stăpânire un an și jumătate.

La 1872 locuitorii acestui cerc aparțineau regimentului român de graniță ce era împărțit în 3 companii și anume: a Bozoviciului, a Prigorului și a Dalboșețului.

De prezent întreg Almăjul aparține administrației plasei Bozovici.

Laurian⁵⁾ ne spune, că precum în celelalte districte așa și în al Almăjului, precum și mai în jos, până unde Carașul se varsă în Dunăre erau mai multe castele cari chiar și pela 1552 erau foarte vechi.

1) Pesty Frigyes Krassó vármegye története III p. 71.

2) Archeologiei közlöny XII p. 115.

3) Pesty Frigyes Oláh kerületek.

4) Turchanyi Krasso Szörény története p. 242.

5) Vezi Timișana pag. 101.

Istoricul Pesty Frigyes amintește următoarele localități în acest cerc: Halmos Almas, Bozovici 1555, Cosgya, Drenkova, Gerliște sau Rudaria 1452, 1484, 1575, Hernyak 1484, Jalzanița 1484, Marsina 1484, Mynecz Mönisch 1555, Medrisnak 1555, Kapusnik 2555. Jabolcsna 1548, în districtul Mihald 1447, Machoris 1484, Pades 1490, în districtul Caransebeș 1550, Prewalacz 1555, Prigor 1611, în districtul Caransebeș 1550, Prilipeț 1484, 1566, 1575 în districtul Caransebeș 1598, 1603, Ruzka 1611, Rusztnik 1484, Szalín 1548, în districtul Mihald 1548, Szeliste 1484, Tiszovicza, Tergovistya 1555, Teregova 1611, în districtul Caransebeș 1577, 1591, în districtul Mihald 1447, 1548, 1566, Tyuko 1555, Zagradya predium 1555.

DISTRICTUL ILADIA-ILYED.

Districtul Illadia care corespunde întinderii cercului de azi al Oraviței, a fost supus înainte comitelui de Keve. Comitele cetății Keve, Ladislau, numește la 1363 pe Grigorie și Mihaiu, castelanii săi din Illadia; ceiace în limba diploma de atunci însemnează, că Ladislau era comitele și Domnul lor.

Ludovic cel Mare, în scrisoarea sa din 1363, face amintire de plănoarea proprietarilor din Socolar, în contra comitelui Ladislau și a vicecastelanului Illadiei, Grigorie și Mihaiu, cari au târât jobagii Socolarilor din Kuveșdi la Illadia și au ocupat unele pământuri în Socolar.

Socolari și Illadia sunt comune hotarnice în jud. Caraș, prin urmare este ușor de constatat, că comuna Illadia de azi nu e alta decât Ilyéd de odinioară. Această comună deja pe timpul Banului Gheorghe Palatics și-a schimbat numele în Illadia.

Regele Matia donează în 1464 lui Mihai, Gheorghe și Joan Vrani, precum și unui alt Gheorghe comunele Werbolcz, Marinkolcz, Dichin, Tyuko, Lugoths și Cseglo din districtul Ilyéd.

Urmele Illidiei le aflăm deja la începutul veacului XIII. Papa Honoriu al III luând pe împărăteasa Bizanțului, pe sora regelui maghiar Emeric pe Margareta sub protecțiunea sa, între bunurile ei înșiră la 1223 comitatul și cetatea Cúvin și prediul Elyad.

Din Elyad s'a format mai târziu Ilyeed, ceea ce ne dă a crede, că Ilyed a fost capitala districtului cu acelaș nume.

Illadia este una din cele mai vechi comune a cărei existență se confirmă prin acte.

În secolul al XVII se zice Illadia comună în județul Severin. Acest district a esistat în sec. 14, 15 și 16.

Istoricul Pesty Frigyes spune că la acest district au aparținut următoarele comune și puste: Illadia sau Ilyed 1363, Cseglo azi Ciclova 1464, Dichyn, Kragunfalva 1370, Lugoth 1464, Marinkolcz 1464, Szokolar 1363 Váralya, Vrani 1463, Verbolcz 1464, Tyuko-Tinko, Ticvanul de azi 1464.

DISTRICTUL COMIAT (KOMYATH).

În arhiva capitolului Cenad s'a păstrat raportul unui comisar care a fost exmis la 1369 pentru ratificarea hotarelor. Raportul acestui comisar face deplină lumină asupra districtului Comiat. Aici se arată că sediul districtului este într'un orașel, situat în basenul Poganicului, în apropierea comunei Jersig (Egerszeg).

Istoricul Palik Ucevnyi Teodor susține, că Comiatul a fost pe dealul Ariesei, care aparținea hotarului Fârliug, și anume pe partea aceia a muntelui pe care se estinde acum domeniul de Fârliug.¹⁾

Acest orașel s'a numit Komiath „oppidum de Comyath“.

Numirea populară a acestui sediu al cercului era Uhrlug, Ferliug.

Hotarul sudvestic al acestui cerc a fost dealul și păraul Ariesei, astfel, că hotarul era între comunele Dezești, Ezeriș și Furlug.

În documentele din 1369 s'a constatat, că dela dealul și păraul Ariesei precum și dela râul Pogănici spre apus se afla domeniul Egerszeg, iar spre răsărit teritoriul Comiat; apoi că deasupra păraului Erusag se estinde Lugojul.

Considerând că spre nord de Visag se amintește Lugojul, Remetea Pogănești a fost pe teritoriul Comiatului, prin urmare linia spre nord a hotarului a fost Visagul și Remetea Pogănești.

Jersigul a fost donat la 1369 Banului bulgar Himffy Benedek.

Cercul Comiat au aparținut următoarele: Valea mare, Dezești, Remetea Pogănești, Zorlențul mare (care și acum e pe același loc unde era de mult).

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Peperig și capitala Comiat „Oppidum de Cumyath“.

Acest oraș împreună cu comuna Peperig au dispărut de pe teren. Locul acestui oraș după Pesty Frigyes este a se căuta dela Jersig spre sud și anume între comunele Șoșdia, Jersig și Remetea Pogănești; ceea ce este imposibil căci după documentele din 1369 cercul Comiat s'a sfârșit la păraul Ariesei, lângă hotarul Sacoșului unguresc.

În genere comuna Comiat (posesis Dumiath) se amintește totdeauna hotarnică cu Jersigul.

Capitolul de Cenad zice în una din descrierile sale că păraul Ariesei a servit ca linie de hotar între provincys Cumyat et Egerszeg.

Nicolae Peren Banul Severinului, după ce a ascultat mai întâi nobilii și Knezii celor 4 cercuri: Sebeș, Lugoj, Caran și Comiat, în chestia pricini asupra unui pământ între orașului Caran și Bogdan de Mâtnic, prin scrisoarea sa datată Keve la 22 Octomvrie 1391 a deju-decat acel pământ în favoarea lui Bogdan.

Regele Sigismund donează la 1406 lui Dionisie, fiul lui Cuica proprietatea Lopathaka, altcum Mihălenț, care era în cercul Comiat (în districtu Comyati).

După alți scriitori Mihălențul era între Verciorova și Obreja.

¹⁾ Palik Ucevnyi Teodor : A Komiathi kiváltságos oláh kerület.

Sigismund Losonczy, capitanul Orșovei, Mehadieii, Sebeșului și a Zidoviniului a ținut la 1419 în orașul Caran, adunarea nobililor și a cnezilor din cercurile Sebeș, Lugoj, Caran și Comiat.

La 1435 frații Huniadești mai împrumută regelui încă 300 de galbeni Pentru asigurarea celor 1500 de galbeni, regele prin scrisoarea din 2 Iunie 1435 dată din Nagyszombat a dat fraților Huniade Comiatul, împreună cu comunele cari îi aparțin și a cnezilor.

Regele avisează la 21 Septemvrie 1437 pe frații Huniadești că sunt obligați a servi cu 50 lănceri. Fiecare lăncer avea salar de 25 galbeni. Acești bani au fost plătiți din partea Huniadeștilor.

Regele Ladislau II în epistoala sa datată din Viena la 1457 arată, ca Valahii din districtul Comiat au trimis la Viena pe Vasa Gamza cu rugarea de a reîncorpora districtul Comiat celorlalte 7 districte române, căci locuitorii din districtul Comiat au plătit din averea proprie lui Ioan Huniadi și fiilor săi suma care a dat'o împrumut regelui Sigismund.

Regele a satisfăcut cererei căci într'o epistolă, adresată universității și nobililor valahii și cnezi din districtul Comiat (ex parte Vestrae unizersitatis universis et singulis volahis nobilibus et Kenezys districtus Komiath) dispune că acest district să se reîncorporeze (reduiximus et reincorporavimus) la celelalte 7 districte valahe, chiar și în cazul când nu s'ar fi plătit întreaga sumă pentru care a fost zălogit districtul (etiam in casu, quo, summa predicta pro qua Idem districtus fuit obligatus per vos nondum plene esset soluta); reînoid însă datorința lor de a păzi hotarele.

Mat multe documente amintesc că districtului Comiat au aparținut între alte comunele de azi: Zorlenț, Remetea, Valea mare, Dezești, Duleu, Valeapai. Fiind aceste comune situate dealungul râului Pogănici putem deduce că districtul Comiat a cuprins în sine comunele de pe coastele basinului acestui râu.

Conform scrisorii Banilor Severinului dela 1499 comuna Zorlenț aparține cercului Comiat.

Când a apus Gabre fiul lui Bogdan, în lipsă de bani, a voit să zalogească bunurile sale din districtul Komjath aflătoare în comunele: Călugăreni, Magoiești, Rechite și Strâmtura.¹⁾

Intre proprietățile contelui Gheorghe de Brandenburg se amintesc la 1514—16 Pipirig și Barna ca aparținătoare la Bujor; deși de altcum Pipirig (Mochkafalva) care era între Sărăzani și Barna a fost în hotarul cercului Comiat.

Comunele aparținătoare cercului Comiat au fost: Comiat, Valea mare, Dezești, Remetea Pogănești, Zorlenț, Camza — între Zorlenț și Ohaba Mutnic — Peperig între Barna și Sărăzani, Mihalanț, Călugăreni, Mogoiești 1503, Rechite 1503 și Strâmtura 1503.

Capitulul de Alba Iulia într'o epistolă din 1584 spune că Dezești, Valea mare și Remetea comune cari zac în cercul Caransebeș, aparțin cercului Comiat.

¹⁾ Pesty Frigyes: A szörény vármegye haidani oláh kerületek pag. 26.

În a. 1593 se amintește Andrei Pleșea de Comiat, ca om al regelui și astfel cu finea secolului XVI înceată amintirea cercului Comiat.

Comunele și pustele districtului Comiat sunt următoarele: Komjath, Gamza, Kalugyeren, Lópataka, altcum Mihalencz. Alsó și Felső Mihelencz, obvine și în j. Timiș, distr. Caransebeș, Magoyafalva sau Magojeșt 1503, Reketye sau Rekycze 1503, Peperygh, altcum Mocska-falva 1544, Stremptura 1503, Nagy și Kis Zorlencz 1499. În districtul Caransebeș 1544, 1584, 1585, 1591, 1603 Altădată j. Severin district fără numire. Daszesth, azi Dezestje, Nagypatak azi Valea mare J. Caraș, Remethe. După un document din 1584 Daszesth, Nagypatak, altfel Valea mare și Remethe în districtu Karansebeș et pertinencys possessionis Komyath.

DISTRICTUL CARAȘOVA (KRASSOFÖ).

La izvorul Carașului a fost odinioară *Carașova*, cari aparțineau cetății Semlac (Érsomlyó), care era și capitala cercului. Ea și-a luat numirea dela râul Caraș.

Prima amintire despre Carașova se face la anul 1230, când o aflăm în documente sub numirea de *Carașu*.

Ea figurează în decursul vremilor sub diferite numiri. Carașova la 1333 Carassov, apoi Crassov și Carassov, la anul 1335 *Predium Karassowez*, iar mai târziu Karassova, apoi Krassó și Krassóvár, iar noi o numim Carașova.

La început nu era cetate regală, ceiace reiese din o epistolă a lui Carol Robert dela 1335, care ne arată, că metropolitul Lagissau de Kalocsa a trimis pe Castelanul Thonka de Érsomlyú et de Karassowez pentru a îndeplini rolul de jude.

Regele Sigismund numește la 1392 Érsomlyó cetate regească, donând comunele aparținătoare acestei cetăți: Krassfő, Csernósz, Jobolnok, Varadia și Vizvár lui Nicolae Perényi.

Documentele amintesc castelani de Krassó, dar nu cu numele, cuza a fost că Krassó aparțineau cetății Érsomlyó.

Astfel se amintesc la 1323 meșterul Nicolae de Érsomlyó și de Krassof la 1335 Thonka de Érsomlyó et Krassó, Castellanul metropoliei de Kalocsa.

La 1382 Gergoly, Castellanus de Érsomlyó.

La 1408 prefectul Timișului Pipo, de Ozora numește pe Jacob Csép de Gyertyámos de Castellan de Érsomlyó.

La 1421 Petru Fejér, este vice castellanus de Érsomlyó.

La 1454 Jakob Pongracz de Szent Miklos Comes de Zsidovar et de Sumlov.

Districtul Krassó se amintește numai la 1457, când se întăresc prerogativele celor 8 districte române, deși el a luat ființă încă pe timpul lui Achtum.

Comunele cari aparțineau acestui district, totdeauna sau arătat că aparțin și cetății Érsomlyó.

La 1452, Gheorghe fiul lui Maro de Krasso, din cercul Krassó, adeverește că regele Albert a donat cetatea Dranco familiei Cerna.

Cetatea Krassova.

Cetatea Carasova a fost zidită pe malul drept al Caraşului, la o depărtare de jumătate de oră, pe vârful unei stânci de 120 m. înălţime, pe un loc, de unde dominează atât valea cea adâncă cât şi împrejurimile până la cele mai întinse depărtări.

Din cetatea de odinioară se ridică şi astăzi un zid înalt de 4 m. Cetatea Krassova s'a ridicat pe stânca de pe ţărmul stâng al Caraşului, la distanţă de 1/2 oră de Caraşul mare. Estensiunea cetăţii nu era aşa mare. Şi în prezent se mai văd aici unele ruine.

TimpuL zidirii acestei cetăţi dispăre în negura vremilor.

Cetatea Craşova a luat fiinţă de odată cu înfiinţarea districtului.

Prima amintire în scris despre această cetate se face la 1230.

Între primii stăpânitori ai acestei cetăţi se aminteşte comitele Nicolae de Voila, investit în drepturile sale de regele Ungariei Andrei al II-lea.

Bela IV donează la 1247 lui Joan, viteazul Ban al Severinului, spunând într'altele că şi pământul Voiila îi donează lui, care mai nainte a aparţinut lui Nicolae Voila, fratele mitropolitului.

Încă şi la 1266 au fost aici pământuri de ale cetăţii; regele a donat în anul acesta pământul cetăţii numit Kuke (terram castrı de Karasson) comitelui Parabuch.

Încă odată şi pent.u ulima ora se aminteşte cetatea Carasova (castrum regiae maestetis Crasson) ca cetate regească.

La cetatea Carasova au aparţinut multe comune, atari au fost la 1378 comuna şi cnezeatul Guden.

Castelanii acestei cetăţi au fost pendenţi de comiţii judeţului Caraş. De regulă doi căpitani au şezut în Carasova. Până, acum cetatea Carasova a fost egală în rang cu celelalte cetăţi; mai târziu însă sau schimbat aceste referinţe.

Regele Sigismund donează la 1392 lui Nicola Porén cetatea. Êr Somlyó şi Krassofeow (Carasova); precum şi satele Jabolnak şi Varadin.

Capitanii cetăţii Carasova.

1319 cneazul Baci, 1324 Nicolae măestru de Erd Somlyó şi Krassó. 1335 Thonca de Êrd Somlya şi de Krassófó, castelanul de Kalocsa.

La 1389 se face amintire despre castelanii de Crassofew, fără a şi indica nume, iar o diplomă din 1437 zice că castelanul Caraşului, împreună cu oameii şi chinezii săi au avut de cuget să prade moşiiile lui Himfy din Remetea.

1343 cneazul Barcan 1343 Drăcan.

La 1358 aflăm înregistrată cetatea Carasova cu numele de Nog Carason (Carasova mare) având pe atunci cneaz pe un anume Bazarad.

1364 Joan Dorman subcapitanul cetăţii Carasova 1382 Grigorie, capitanul Êrd Somlyó.

1408 Jakab Csep Gyertyányosi. Pipo de Ozora prefectul Timișului l'a numit de Castellan al cetății Érdsomlyó.

1421 Petru Fejér sub cap. Erd Somlyó.

1437 ajunge în posesiunea familiei *Orbonas* (probabil Arbănaș).

1454 Jakob Pongracz de Szentmiklos, comes de Zsidovar și de Sumlov. Nici unde nu obvine vreun capitan care se fie fost numai al cetății Carașova. Acest titlu e cunoscut împreună cu titlul de căpitan al cetății Erd Somlyó.

În mijlocul secolului al XIV cunoaștem două comune Krassó: Nagy Karassó și Kis karasso, ambele aveau de cnez pe Bozorod.

Regele Joan Zápolya a donat la 1535 lui Petru George și Joan Peica prediile Gerliște, Karassowacz, Csudanovecz, Zsithin fiindcă au susținut că înaintașii lor au primit aceste predii dela regele Ludovic II.

La 1550 opidul Crasso a făcut o convenție de apărare cu Caransebeșul.

La 1597 principele Sigismund Báthory donează lui Andrei Barcian, capitanul Caransebeșului, opul Crasso și întreaga proprietatea din Goruia, carea acum pentru prima ora a fost eliberată de sub Turci.

Din cele expuse reiese că întemeitorii Carașovei n'au fost Bulgarii căci acesteia abia pe timpul lui Ludovic cel Mare au venit.

Ludovic cel Mare a bătut pe țarul bulgar Sracimir, care s'a aliat în contra lui cu Turcii prefecând Bulgaria în Banat Sracimir recucerește deja în 1369 Vidinul și a persecutat pe Bulgarii convertiți la catolicism prin Franciscani.

În urmarea acestui fapt Bulgarii s'au refugiat în Banat staverinduli-se ca locuri de așezarea; Svinița, Slatina, Caransebeș, Recaș, Lipova și Carașova.

Forța de cucerire a Turcilor s'a desvoltat repede.

Oastea unită sârbo-bulgară a fost bătută la 1371, iar la 1389 a fost învinsă oastea creștină pe Câmpia Mierlei, iar la 1393 a căzut însași capitala Bulgariei, Târnova.

În aceasta epocă este a doua imigrarea a Bulgarilor în Banat.

Anuarul parohiei din Carașova spună că în 1393 s'au așezat Bulgarii în Crașova, Jabalcea și Lupac.

După năpasta dela Mohacs Bulgarii au cautat refugiu în pasurile văii Carașului.

Cea mai mare comună e Carașova, de unde ca păstori pătrunzând pe podișurile izvoarelor Carașului au întemeiat Jabalcea (prima amintire la 1393) de partea dreaptă a Carașului, Lupac (1393) Kloktics (1690-1700), Nermet (amintit la 1761), Rafnik (1690-1700) și Vodnik.

Conscrierea din 1690-1700 înșiră Carașova în cercul Verșeț. Conscrierea din 1717 amintește Carașova cu 400 case.

Agendele parohiale din cele mai inaintate timpuri le-au îndeplinit călugării franciscani, cari erau originari din mănăstirile din Bulgaria și Dalmația și anume în limba popurului Iliric.

La 1332 s'a întemeiat aici un protopopiat. Carașova a prosperat atât de mult, încât la 1500 a fost numită oppidum.

La 1726 au ocupat iezuiții postul de preot, cari au funcționat până la 1741, când au fost scoși din monarhie.

Din 1741 din nou au reocupat franciscani parohia de aici, unde au întemeiat ia 1744 casa ordului, adecă casa parohială din Carașova. La 1766 erau deja 4 preoți franciscani aici.

Parohia carașovană era compusă din 7 comune sârbești depărtate unele de altele.

La 1785 s'au trimis preoți mireni în Carașova. Atunci s'au întemeiat încă două parohii una în Rafnik pentru Rafnik și Vodnik și în Klokotics pentru numită comună; celelalte au rămas sub perohia din Carașova.

Protopopiatul Carașovei despre care amintesc documentele de pela 1285, în urmarea vitregiei timpurilor, a încetat și abia s'a reinființat la 1860 de unde s'a transmutat la Recița. La 1790 a întemeiat erariul adoua școală în Carașova.

Hoatrul Carașovei cuprinde 31265 jug. din cari 22902 jug. sunt ale Uzinelor din Recița și abia 6363 proprietatea locuitorilor.

Pe teritorul Carașovei sunt următoarele înălțimi: Goronița, Rificiun, Dobriviro, Trocsol, Mali Zebal, Weliki Zabel, Mosokin, Brig, Pados, Mărculeșilor, Weliki Csicsera, Gabrova, Cioca mare. Spre apus de păraul Toplița este Piatra de strajă, Moghiluza, Socolovaț, Konyarath și Mesnyak.

Sunt demne de amintit Valea Prolas cu un perete foarte pieziș, vârful muntelui Ceresnaia, pesterea cu stalactite a Socolovațului în care s'au refugiat toți locuitorii Crașovei în timpul ultimului războiu cu Turci pe Timpul lui Iosif II. Această peșteră e înaltă de 2 stânjini și lată de 2—3 stânjini.

Cel mai înalt munte în hotarul Crașovei e Poiana Ursului, care are 3380 picioare peste nivelul mării.

În hotar izvoresc păraele Bohui, Gerliște și Comarnic, cari se varsă în Caraș.

După tradiție cetatea Carașovei a fost pustiită în era turcească. Din cetate n'a mai rămas decât vre-o câteva ziduri surpate de vremuri.

Cetatea nu era așa de mare ca să poată adăposti în sine mai multe sute de luptători, ea era mai mult un fel de observator, care stă în legătură cu alte cetăți, ca de pildă cea de Vășiova, aceasta cu a Verșetului, iar aceasta cu a Socolarului și a Ilidiei. Semnele se dau în timp de noapte prin focuri ce ardeau deasupra lor.

În mijlocul cetății se vede și acum urmele unui puț adânc, care e zidit înlăuntru de jur împrejur cu piatră. Aceasta le servia de cisternă pentru apa adusă din Caraș.

La 1673 Aga Osman a trimis în aceste regiuni pe Arslan Aga pentru încasarea dărilor, care desfăcând ordinul cu peceți în prezența iobagilor, a vestit, că locuitorii Carașovei sunt obligați a plăti 14 aspri de fiecare casă.

La 1738 un înalt oficiant turcesc, numește la cerere proprie pe Andrei cnezul Carașovei de cnez superior peste 8 comune și anume:

Gerliște, Goruia, Ciudanoveț, Jurjova, Secaș, Recița și Doman, considerându-se și Carașova a 8 comună.

Tradiția spune, că în suta a 18 a fost în Carașova ciocan și fabrică de zahăr galben.

Acest district a fost așternut dealungul râului Caraș și frumoasele sate din basinul său, cum sunt Mărcina, Vărădia, Cacova, Ticfani; Goruia și Garlești, au format teritoriul său.

Comunele și pustele districtului Krassófő (Érsomlyó) sunt următoarele: Érsomlyó, Krassófő 1335, 1405, 1457, Brancfalva, Bykesd, Cserrvuch, Dobrovicza Jabolnak 1390, Fekete Izwar, Lukaya, Luki 1452, Harasztowith, Steepkfalva, 1343, Nevegtelek, Loma 1370, Vărădia, Vizvár 1390—1392.

DISTRICTUL BÂRZAVA (BORZAFŐ).

Districtul Bârzava, precum și cetatea Berzafő și-a luat numele dela râul Bârzava, la acărei izvor a putut fi comuna Borzafő.

Istoricul Pesty Frigyes, la finea istoriei comunei Borzafő scrie: „Locul cetății de odinioară este încă necunoscut, la izvoarele Bârzave) nu s'au descoperit atari ruine“.

După Csánky cetatea Borzafő ar fi fost în regiunea izvorului Bârzava.²⁾ Chiar și numele indică acel loc.

Ca la 4 km. de izvorul Bârzava se află dealul Gradatul mic, din care curge spre apus ogașul Gradat.^{University Library Cluj}

Grad însemnează cetate în limba slavă. Românii au primit în evul mediu aceste numiri dela slavi și le'au păstrat.

În jurul cetății Borzafő s'a estins cercul Berzava.

După un document din 1338 apa Sancu se varsă în râul Burzua, care știm că e între Surjan și Boca. La 1370 avea administrare proprie. Deja la 1389 se face amintiri despre morile de lângă Bârzava, cari erau proprietatea familiei Himfy.

Palatinul Ladislau și principele de Opulia a declarat în adunarea județului Caraș — dela 1370 — de vinovați pe cnezul *Balint*, fiul lui Nicolae, și pe *Bâlc* fiul lui Petru, cari locuiesc în *Borzafeu*.

Cercul Bârzava se amintește prima oră la 1451 într'un ordin a lui Ioan Huniade, apoi în scrisoarea regelui Ladislau II dala 1457, el se estindea asupra Românilor începând dela Valiug până dincolo de hotarul comunei Jidovini.

La 1452 se amintește de capitan al Barzavei Egyed.

La 1452 se amintește Joan Bizerea cu proprietățile sale din: Bizere, Calova, Pleșe, Verciorova de sus, de mijloc și de jos, Rafna, Glimboca, Mal, Slatina, Ohabița, Mihelențul de sus, de jos, Hanzarova, Bolvașnița, Apadia, Laezkai, Zachel, Târnova, Bratova, Smykolcz Prisianul de sus și de jos, cari au fost în cercul Caransebeș și Berzava.

¹⁾ Vezi Pesty Frigyes: Krassó Szörény vármegye története II p. 1 — 58.

²⁾ Vezi Csánky: Történelmi földrajz II p. 95.

Aceste proprietăți le-a zălogit lui Gheorghe Gaman pentru 250 fiorini.

La 1452 se amintește și un castelan al districtului, cu numele Eged.

Joan Bizere zălogește la 1495 înaintea capîtlului din Arad proprietățile sale din cercurile Caransebeș și Borzafő pentru 250 gaibeni.

La 1597 se amintește că cercul Borzafő se află în județul Severin.

Pe acel timp aparținea acestui cerc: Târnova, Bratova, Sinkova, Fejérviz, Czerovicza și Vale.

În acelaș an s'a contopit cu cercul Caransebeș.

Acestui distr ct a aparținut — după Pesty Frigyes — următoarele comune și puste: Borzafő 150, Bratova, Brazova 1590, Czerova, Czerovicza 1590, Fejérviz 1590. Alt Fejérviz în districtul Mihald, Mykolcz sau Smykolcz 1590 în districtul Borzafő și în Ban. Severinului, în 1561 în jud. Timiș, district Caransebeș, Sincova 1590; 1597, Trenova 1590, Valle 1597, azi Valiug.

Cercurile românești din Timiș.

Inceputul districtelor românești se pierde în negura vremilor, probabil că baza lor s'a pus pe timpul lui Achtum, pe la 1000 d. Christos.

Ladislau V prin scrisoarea sa dela 30 Ianuarie 1453 amintește în județul Timiș (Partea nordică a județului Caraș Severin aparținea atunci județului Timiș) cercurile românești *Šwdya, Monostor, Bosar, Supan*; apoi cetățile Gurghiu, Turda și cetatea Devei în Hunedoara, pe cari le-a donat lui Huniadi pentru meritele lui militare. (Această diplomă regală a lui Ladislau al V, dela 1453 se află în arhiva camerală din Buda N. R. A. leg. 1524 Nr. 12). Instituirea lui Huniade se întâmplă însă abia la 14 Septembrie 1453. În ordinul de instituire trimis capîtlului arădan se face amintire de districtele valache: Sugya, Supan și Shwerd, și locul districtelor Bosar și Monostor (Sugya poate fi egal cu Swdya) despre cari se face amintire în literile de donațiune, dăm apoi de urma districtului Thwerd, despre care nu face amintire în actul de donațiune.

Comuna Furdea (Pretura Făget) în secolul al XVI și al XVII a fost cuuoscută sub numele de Ferde-Furdia și era centru unui district român.

Ferde, Thwerd sau Thwrd e Furdea de astăzi, căci comunele cari erau în acest district sunt aceleași, cari le aflăm azi în jurul Furdiei.

Districtul Sugdia sau Swdya s'a estins în valea Begheului, între Chisetău și Făget, ceiace se confirmă și prin comunele cari există și azi: Leucușești, Rădmănești, Rachita, Cladova și Gruin cari se amintesc ca aparținânde acestui district.

Boșar e Bujorul de azi, iar Supan-Jupan și Mănăștur sunt sate situate la sud vest de Făget.

Din acte nu se constată întrucât și aceste districte au beneficiat de drepturile și privilegiile celor 8 districte amintite în diploma lui Ladislau al V.

Faptele petrecute mai târziu însă adevăresc că și populația acestor cercuri s'a bucurat de drepturile și privilegiile celor 7 districte dela sud.

Românii din districtele Mănăstur, Suggya și Margine refuzând de a se supune autorităților județene din Timiș, faptul acesta dovedește că aceste cercuri s'au bucurat de o autonomie deosebită.

Diferendul între aceste cercuri și județul Timiș, nu s'a potut aplana pe calea judecătoriei comune, ci a trebuit se intervină parlamentul, care a decis anexarea cercurilor Mănăstur, Suggya și Margine la județul Timiș.

Iată motivarea decizunii parlamentului: „considerând, că districtele Mănăstur, Suggya și Marginea de prezent nu sunt nici spre folosul Ungariei nici al Transilvaniei (Qui imprensens nec Transilvaniae nec Hungariae deserviunt) și considerând că locuitorii acestora sunt mai mulți spre dauna și stricăciunea altor locuitori din țară (Quia demedio in habitatorum eorundem Districtum plurima damna et pericula Regnicolis ilferuntur) Parlamentul decretează anexarea acestora la județul Timiș“.

„Dupăce s'a pronunțat acest verdict, care înfierează districtele române, ele dispar pentru vecie de pe terenul istoric“ exclamă Pesty Frigyes cu atâta patriotism, dar cu puțin simțământ de adevăr și de dreptate.

Este absolut de necrezut, că în împrejurări atât de turburi ca cele din anii 1518—1526, când tronul se clătina sub stăpânirea neputinciosului rege, se fie cugetat cineva la escutarea acestei legi nedrepte, cu atât mai vârtos că Românii acelor districte erau decși ca cu arma în mână să-și apere dreptul strămoșesc.

Literele regelui Ladislau al V referitor la cele 8 districte sunt dovadă, că nu avem de a face cu unele concesiuni conferite de nou, ci cu întărirea privilegiilor, cari le au garantat predecesorii săi strămoșilor acestor Români (et per predecessores nostros reges Hungariae ipsis concessa sunt).

Existența din vechime a districtelor, cu prerogativele și privilegiile garantate de regii maghiari, le constată și literile din diploma lui Ladislau al V care spune că aceste privilegii sau acordat districtelor românești drept mulțămită și recunoștință pentru serviciile cari le au făcut întru apărarea vadurilor Dunării contra năvălirii Turcilor, precum și la expedițiuni în afară (Tum vero consideratis fidelitatibus et fidelium serviciorum meritis eorundem universorum nobilium et cheneziorum ac aeterorum Valachorum . . . in custodia et tuicione vagorum Danubii contra crebros in cursus Turcorum).

Prin diploma sa de dto Viena 29 August 1457 regele Vladislau al V întărește aceste privilegii și prerogative atât pentru present cât și pentru viitor.

Cercurile românești din Timiș sunt :

Sugya: Odinioară cerc și comună în județul Timiș care se estinde în valea Begheului între Chisetău și Făget.

Regele Sigismund zălogește la 1427 pentru 15400 galbeni proprietățile regești din județul Timiș Twerd, Bujor, Monostor și Swgya prefectului de Timiș Joan Garai și soției sale Hedwig.

La 1443 se amintesc cercurile românești Swgdya și Sugya la cari aparțin: Lokosfalva, Pomestienfalva, Radfalva, Jersnicul superior, mijlociu și inferior, Cladova, Gruin, Rachița și Izvaret. La 1463 Sugya a avut de cnez pe Luca Roman.¹⁾

Regele Ladislau al V cu autograful dela 30 Ianuarie 1453 și cu învoirea dietei donează contelei de Bistrița Jon Huniade precum și fiilor săi cetatea Görgei, Turda, Deva, apoi cercurile românești Swgdya, Monostor, Buja și Jupani.²⁾

La 14 Septembrie 1453 regele dă mandat Capitlului din Arad se introducă pe Joan Huniade în proprietățile Suggya, Supan și Twerd. Capitlul raportează ca a introdus pe Joan Huniade, în aceea proprietate amintind, că în cercul Sugya sunt următoarele comune: Leucussești, Pomostieni, Rădmănești, Starnic, Thamadia, Othsefalva, Jersnicul inferior, superior și mijlociu, Cladova, Gruin, Rachița și Ivareț. La rugarea lui Joan Corvin regele Ladislau al V întărește din nou la 1454 transcrierea făcută de Capitlul aradan asupra cercurilor amintite.³⁾

La 1514—16 cercul Sugya a fost proprietatea Contelui George de Brandenburg aparținându-i comunele: Pomosteni, Radești, Leucussești, Swgdye, Slârnic, Thalmadia, Jersnicul superior și inferior și Othe. La 1454 lipsesc comunele: Gruin, Cladova, Rachița și Izvareț. Sugya este sinonim cu *Susani* care apare sub acest nume abia la 1596.

Cunca Susaniul de azi corespunde cu Sugya de odinioară dovedește și împrejurarea că la 1453, când a fost instalarea în comuna vecină Zsupani au luat parte ca martori și cnezii din Bosor și Sugya.⁴⁾

Principele Sigismund Băthory a donat la 1597 comuna Suga, care atunci aparținea cercului Monostor lui Ștefan Török. În anul următor Ștefan Török și fratele său Balint au fost introduși în proprietatea Sugdia.

Murind la 1620 Ștefan Török, fără următori, proprietatea Jersnic, Sugdia ș. a. au fost donate de către principele Bethlen tânărului Ștefan Bethlen.

Pela finea secolului XVII nu se află nici o urmă de acest cerc în județul Caraș.

MONOSTOR.

Regele Sigismund a zălogit la 1427 comunele din județul Timiș: Twerd, Bosar, Monostor și Sugya pentru 15.400 florini lui Ioan Garai.

1) Pesty Frigyes Krassó vármegye története. p. 324.

2) Pesty Frigyes Krassó vármegye története pag. 324.

3) Pesty Frigyes Krassó vármegye története II. p. 324.

4) Milleker Bodog II. p. 247.

La 1427 și 1453 se numia Monostor. Mai târziu opid, căruia aparțineau mai multe comune.

Regele Ladislau a dăruit la 1453 lui Ioan Corvin cercurile române din județul Timiș: Sugya, Monostor, Bujor și Szopan.¹⁾

La 1484, 1495 se numia opidum Vizes Monostor.

La 1514—16 au aparținut cercului Monostor comunele: Bătești, Remetea luncă, Toplița, Topla, Ohaba, Sohodol, Podboreni, Tihomești, Dubești, Otmărești, Zernești, Vizes, Pădurani și Monostor.

La începutul secolului al XVI cetățile Monostor și Margina erau sub stăpânirea unui căpitan, care a păstrat credința și văduvei Beatrix, soția lui Ioan Corvin. Când s'a căsătorit Beatrix cu contele de Brandenburg căpitanul acestor cetăți a depus amândurora jurământul.

Până la 1504—1513 Monostor și Margina aveau aceiaș căpitani. Ei erau și subcastelani.

Când s'a predat cercul Monostor contelui de Brandenburg, îi aparțineau următoarele comune: opidul Monostor cu 31 iobași, Balești, Remetea, Toplița, Topla, Ohaba, Zohodol, Prodănești, Tihomerești, Dubești, Othmerești, Zarnoști, Wizes și Pădureni.

Mai târziu sau înmulțit comunele acestui cerc.

Monostorul se numia la 1505 *Castellum Monosthor*. Spre nord de comuna pe țărnul drept al Begheifului se estindea Cetatea Monostor. Rămășițele ei sunt un șanț rotund căruia poporul îi zice mănăstire.

Cercul Monostor denegase pe atunci supunere județului Timiș, pentru care motiv — în baza art. 32 din 1519 se ordonează ca aceste cercuri să aparțină județului Timiș, căci acestea în prezent nu aparțineau nici Transilvaniei nici Ungariei (Qui in presens nec Transilvaniae nec Hungariae de serviunt). Când a plecat la 1551 Contele Timișului Petru Petrovici cu armele în contra lui Gheorghe Frater au ocupat cetățile lui Ioan, Török Monostor și Margina și le-a demolat. Aceste au fost reedificate, căci la 1554 Petru Petrovici a cerut dela Kazon pașa cele două cetăți Margina și Monostor.

La 1597 Sigismund Báthory donează prefectului Ștefan Török cercurile din județul Hunedoara: Margina și Monostor.

Atunci aparțineau cercului Monostor următoarele comune: Opidum Monostor, Remetea, Vizești, Bunea, Vlădani, Vizeșul, Scradina, Pădurani, Otthye, Otecul, Serinești, Dubești, Topla, Toplița, Izvarița, Pomosteni, Leucușești, Jersnicul de jos, Jersnicul de sus, Sugdia, Sternic, Cladova, Vozonic, Ohaba de jos, Talmadia, Ohaba română, Zohodol, Prodanești, Tihomerești, Ulița, Faluhely și Othmărești.

La 4 Iunie 1598 a sosit în Monostor comisiunea administrativă pentru a introduce ca proprietar al acestui opid pe Ștefan și Balint Török.

Când a reocupat la 1616 Gavril Bethlen Lipova, a reocupat și cetatea Monostor. Intre proprietățile lui Ștefan Török din 1617 au fost castellum Monostor, Remetea, Bunea, Vlădani, Pădurani, Otthye, Otecul, Scragina, Dubești, Topla, Jerincul de sus și de jos, Zternic,

¹⁾ Pesty Frigyes Krassó vármegye története II. p. 324.

Cladova, Urzonie, cele două Ohabe, Talmadi, Prodănești, Tihomeriști și prediul Othmărești, cari le-a zălogit lui Gavril Bethlen.

Existența mai departe a Monostorului a fost necunoscută până la finea secolului al XVII, când probabil că a fost considerat ca aparținător Făgetului, căci în Conspectul nominal alui Marsigli dela 1690 până la 1700 Monostorul obvine în cercul Făget.

După conscrierea dela 1717 Monostorul e tot în cercul Făget, având douăzeci case.

La 1779 din prilejul reînființării județului Caraș, Monostorul aparține cercului Bălci. În acest an s'a zidit biserica Ohitiiek.

Cetatea Monostor.

Pe țărmul drept al Begheului, în depărtare de 80 stânjani se pot vedea ruinele de odinioară ale cetății. Acest loc e înconjurat de un șanț rotund, în adâncime de 4 picioare și în lățime de 4 stânjani. Azi e pământ arător. În adâncimea șanțului nici pe timpul ploilor celor mai mari nu rămânea apă. Poporul explică acest fapt fiindcă sub pământ sunt pivnițe și cripte. Tradiția spune că cetatea Monostorului a fost nimicită de Turci, cari au pușcat asupra ei de pe dâmbul Dumbrava.

Românii zic acestor ruine Mănăstire.

BUJOR.

La 1446, 1453 1484 Bosor opp. et distr.

La 1453 a fost cnez Dionisie.¹⁾ La 1514—1516 Bosor opp. et district.

Între 1515—16 a aparținut Bujorului; Cherlie, Leurdin, Gabrilot, Radmanot, Bucovăț, Cherlie, Chitești, Dăiești, Dragoești, Drinova, Făgetel, Kaperla, Leurdie, Miclonești, Mochir, Monorodia, Sueni, Siget, Sudriaș, Bona, Batiiești, Brandești, Luncani, Botiești, Sărăzani de sus, Bârna, Jurești, Călcești, Botești, Baloma, Ungurești, Monorodia și Piperigul de sus și de jos Cliciova, Jupănești, Ztoyhest.

Cercurile românești Sugya, Monostor, Bosur, și Jupani din județul Timiș au fost donate la 1453 de către regele Ladislau al V, prin scrisoarea sa din Pojon dto 30 Ianuarie 1453, lui Joan Corvin.²⁾

La 1596 cercul Bujor aparținea județului Hunedoarei.³⁾

Principele Sigismund Báthory donează la 1596 lui Stefan Josica aceste comune din cercul Bujor: Cliciova, Jupănești și Ztoyhest.⁴⁾

DISTRICTUL SUPPAN (JUPANI).

Spre nord de Lugoj a fost cercul Jupani. La 1446, 1447—1453

¹⁾ Pesty Frigyes. Krassó vármegye története II. p. 324.

²⁾ Pesty Frigyes. Krassó vármegye története. II p. 24

³⁾ Acelaș autor pag. 3:5.

⁴⁾ Acelaș autor pag. 228.

și 1454 se amintește Suppan poss. et distr. Utraque Suppan et pertenție distr. Olahalis Supan.

Conform actului de introducere a Capitlului aradan dela 1454 la cercul Suppan au aparținut comunele: Supanul inferior, Fărcășești, Pogănești și Cliciova.¹⁾

Suppan a aparținut sub regele Ladislau al V Județului Timiș.

CERCUL MARGINA.

Margina este o comună lângă Beghei. Atât ca comună cât și ca cerc a lăsat urme însemnate în istoria județului Caraș. Margina aparținea un timp județului Hunedoara, apoi județului Timiș. Regele Ludovic cel Mare a donat la 1365 comuna Margina românului Carapech. Margina a fost pe timpuri proprietatea Huniadiștilor, căci Huniade datează scrisoarea sa din 15 Iulie 1448 din Margina. Prin scrisoarea sa din 7 Septembrie 1455, datată din Margina, donează credinciosului său Panta comuna Pury din cercul Turdii.

Pela începutului secolului al XVI, în deosebi între anii 1512—14, opidul Margina avea 82 iobași.

Cercul Marginea aparțineau: Brănești, Bumbestii, Vadul, Ciocănești, Jupănești, Ungli, Goicești, Pleșești, Balozina, Lunca râului, Goicești, Românești, Cuncul, Ursul, Bunilești, Curtea, Bamiaș, Temerești, Toplița, Toplițal, Trifești, Delani, Fărcădie, Luncani, Coșteiul de sus, Nemeșești, Coșovița, Zorani, Sintești, Margina, Homoșdia, Crivina de sus, Pietroasa, Breazova, Tomești, Fărășești, Poieni, Mădrești, Musteșești, Măldești, Mărdești Vădani și Valearea.

La 1439 Margina a fost cetate.²⁾

La 1439 regele Albert a zălogit lui Ioan Huniade întreg cercul Ilkus căruia aparținea și Margina.

Pela 1511 cercul Margina aparținea județului Timiș.

La 1551 când a plecat Petru Petrovici cu oastea în contra lui Gheorghe Frater, Ioan Török a ocupat cetățile Monostor și Margina, demolându-le.

Aceste au fost de nou redificate, căci la 1554 Petru Petrovici a cerut dela pașa Kazon 2 castele: Margina și Monostor.

Regele Ioan II trecând la 1566 dela Deva spre Lugoj, a învins la Margina oastea turcească unde au căzut mulți, au fost răniți și foarte mulți și mare parte au fost luați prnisoneri ducând cu sine și vitele Turcilor.

Mai de mult era proprietatea lui Stefan Török, mai târziu au stăpânit Turcii acest cerc, până când a eliberat aceste ținuturi Sigismund Báthory. Pela 1598 cercul Margina aparținea județului Hunedoara.

Dieta dela Mediaș (1599) a îndrumat Făgetul și Margina să se supună banului Lugojului.

¹⁾ Pesty Frigyes: Krassó vármegye története II p. 325.

²⁾ Milleker Bodog: Délmagyarország középkori földrajza pag. 243.

La 1617 prefectul Hunedoarei, Stefan Török, a zălogit cetatea Margina (Castellum Murcina) și orașul (oppidum) precum și întreg cercul lui Gavril Bethlen. La 1617 cercul Margina aparținea județului Timiș.

În urma politicei josnice alui Acațiu Barcian, ținutul Marginei a căzut la 1658 în mâinile Turcilor, cari l-au stăpânit 30 de ani. La 1690—1700 Marsigli înșiră Margina în cercul Făget.

Conscrierea dela 1717 enumeră Margina în acelaș cerc cu 18 case. La 1779 s'a alăturat Margina cercului Căpălnaș

Teritoriul era de 2842 jugere. Numiri toponimice: Rovina, Rusen, Ocolul și fântâna Vadului, Zăbran, Turcaneu, Cișoara, Cioca căldărașului, Dâmbu cuciri.

În secolului al 18 se mai vedeau rămășițele cetății, în jurul căreia a curs apa Begheului.

Căpitaniii cetății Margina: 1504 Petru More. 1509 Ioan Bikly. 1509 Ioan Bekews. 1511 Ladislau Toti. 1513 Petru Botoci.

DISTRICTUL FURDEA (TWERD).

Localitate însemnată din punct de vedere istoric, situată între Botinești, Drăgșinești, Gladna și Surducul mic. Tvrd în sârbește însemnează tare. Și-a luat numirea dela tăria solului. Numele s'a compus astfel: Tvrd F (e) rd (e) = F (u) rd (ea).¹⁾

În secolul al XIV—XVI Tvrd, la 1514—16 Agtherd. La finea secolului al XVI și la începutul secolului al XVII Ferde, iar pela finea secolului al XVII Furdia.

Furd a fost nume de persoană la 1291 și 1223 Pavel și Balase copii lui Furd. Ladislau al V dă mandat Capitlului din Arad să introducă pe Ioan Huniade și fiul ca proprietari ai cercurilor românești Sugya, Suppan și Thwerd.

La 1454 Capitlul de Arad raportează că introducerea s'a efep-tuit fără nici o piedecă, amintind că la districtul român Twerd aparțineau comunele: Bania, Gladna superioară și inferioară, Prodanfalva, Zolthur, Cărămida, Dryinfalva, Brekafalva, Igazfalva inferioară și superioară, Puri, Mâtnic, Boglyafalva, Costenești și Stefanfalva.

Regele Matia donând la 1464 lui Petru Desy de Temeșel comuna Thwerd, împreună cu toate comunele cari îi aparțineau, recearcă Capitlul din Arad să-l introducă în posesiune.

Atunci aparțineau districtului Twerd: Cărămida, Zolt, Prodănești, Totfalva, Gladna, Alta Gladna, Bania, Igazfalva, Românești, Hewgest, Begești, Mâtnic, Puri, Puri superior și Dragșinești, cari comune aparțineau județului Timiș.

În secolul al XVI se amintesc următoarele comune aparținătoare acestui cerc: Cărămida, Zolt, Prodănești, Totfalva, Bunia, Gladmeza, Drăgșinești, Mâtnic, Bogești Agtherd, Igaz, Românești, Hegwești, Brechești și Gladna.

¹⁾ Milleker Bodog Délmagyarország középkori földrajz II. p. 183.

În comuna Agtherd erau 10 iobagi. Numele comunei e compus din Ag-Thwerd. La finea secolului numai aparțineau județului Timiș, ci județului Hunedoarei.

La 1596 Sigismund Báthory a donat lui Stefan Josica următoarele comune, cari aparțineau cercului Ferde și și anume: Ferde, Brazova, Drefdia română, Cărămida, Puri, Dragșinești, Drinova, Prodănești, Bochești, Giurești, Bârna, Chelchești, Mâtnic, Ciocanești, Igaz, Bania, Ruginosu Gladna, Zold, Sârbi, Coșomești, Sărăzani, Bormești, Hăuzești, Brechești, Valealupa și Bunești.

Principele Andrei Báthory donează la 1599 comunele aparținătoare cercului Furdea lui Sigismund Sarmasaghi și anume: Ferde, Brechești Hegvești (Hăuzești), Rumânești, Poieni, Lunca-Râului, Zold, Botești, Cărămida, Ciocănești, Dragșinești, Bania, Sârbi, Mâtnic, Jupănești, Prodănești, Gladna, Driftia română, Igazfalva inferioară și superioară, Românești, Clădinești, Costănești.

Gavril Bethlen a zălogit la 1617 dela Stefan Török și cercul Furdea și cu acestea apune și istoria acestei comune.

În conscrierea dela 1690—1700 numai obvine numele comunei Furdia. Nu o mai amintește nici conscrierea din 1717, cu toate că amintește comunele vecine: Gladna, Rumânești, Drinova, Hăuzești, Cărămida, Zolt. Pe harta lui Szentkláray dela 1723 însă aflăm iar Furda.

Despre trecutul Fârdei se spune o legendă.

În Margina era un pașa turcesc. Fiul acestuia călătoria adesea la Fârdea, fiind îndrăgostit de o fată foarte frumoasă.

Odată rudele fetei, ca să-și răzbune pentru insulta adusă familiei au atacat pe tinăr și l-au omorit.

Locuitorii, ca să scape de răzburarea pașei sau refugiat în munții Padiesului. Trădați fiind de fată iau înconjurat și i-au omorit până la unu. Fratele fetei a răzburat această tradare omorând cu cuțitul pe sora-i trădătoare.

Numiri de locuri: Brainul mic, cel mai mare munte în hotar, Pohia vârf de munte. Măgura un lanț de munți și vârf, spre apus. Fața lanț de munți și vârf. La Lut, Magura și Pohiu înălțime de munte. Bogșa, munte unde mai de mult s'au ars cărbuni. Lunca o vale strâmtă. Pleșu, un munte pleșuv. Valea Gladnei. Dosu Frășinet, Măstăcani. ¹⁾

prof. Iuliu Vuia.

¹⁾ Pesty Frigyes Krassó vármegye története II. p. 172.